

PATRIARHIA ROMÂNĂ

Această lucrare a fost tipărită
cu sprijinul Guvernului României
Departamentul pentru românii de pretutindeni
www.dprp.gov.ro

APOSTOLĂȚ EDUCAȚIONAL

Ora de religie – cunoaștere
și devenire spirituală

EDITURA BASILICA A PATRIARHIEI ROMÂNE

APOSTOLAT EDUCAȚIONAL

Ora de religie – cunoaștere
și devenire spirituală

PATRIARHIA ROMÂNĂ

APOSTOLAT EDUCAȚIONAL

**Ora de religie – cunoaștere
și devenire spirituală**

**Lucrare tipărită cu binecuvântarea
Preafericitului Părinte
DANIEL
Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române**

**Editura *Basilica* a Patriarhiei Române
București – 2010**

Autori

Pr. lect. dr. Gheorghe HOLBEA

Pr. lect. dr. Dorin OPRÎȘ

Lect. dr. Monica OPRÎȘ

Diac. George JAMBORE

Referenți

Prof. dr. Constantin CUCOȘ

Facultatea de Psihologie și Științe ale Educației din cadrul
Universității „Al.I. Cuza” din Iași

Dr. Irina HORGA

Cercetător științific la Institutul de Științe ale Educației

Redactor

Gabriela SĂNDULESCU

Tehnoredactor

Florin LEONTE

Copertă

Adela GIURESCU

Ilustrația copertei

„Lăsați copiii să vină la Mine!” (*Marcu 10, 14*) – frescă din biserica ortodoxă „Hristos Mântuitorul”, Harrisburg, Pansylvania, SUA, realizată de Pr. Theodore Jurewicz.

ISBN 978-606-8141-37-4

© Editura *Basilica* a Patriarhiei Române

București, tel. 021.406.71.92,

e-mail: editura@patriarhia.ro, www.editurapatriarhiei.ro

CUVÂNT ÎNAINTE

Religia constituie o parte integrantă și definitorie a culturii europene. Fără cunoștințele oferite de aceasta nu putem înțelege istoria și cultura acestui continent și nu putem prețui catedralele, mănăstirile, bisericile, operele de artă vizuală și muzicală, în marea lor majoritate inspirate de credința religioasă. Nu este drept să ștergi, în numele laicității, secole de istorie și cultură inspirate de credința religioasă. Nu putem mutila sufletul Europei ignorând capodoperele din arhitectură, pictură, sculptură, literatură sau muzică, pentru a susține o pretinsă emancipare bazată pe vidul spiritual al secularizării. Nu putem înlocui niciodată valorile constante ale religiei cu modele efemere ale umanismului autosuficient și antireligios.

Aceasta explică de ce în marea majoritate a țărilor europene religia se predă în cadrul sistemului de învățământ public, având un rol recunoscut și apreciat în societate, cu implicații profunde în dezvoltarea socio-culturală. În țara noastră nu s-a promovat un „model românesc” incompatibil cu legislația europeană. Potrivit Constituției României, art. 32, alin. (7), „în școlile de stat, învățământul religios este organizat și garantat prin lege”, așa cum se întâmplă în majoritatea statelor Uniunii Europene. Legislația din România respectă normele europene și promovează un sistem de învățământ comparabil cu cel existent în majoritatea statelor Uniunii Europene.

Uniunea Europeană încurajează prin principiul „unității în diversitate” păstrarea identității naționale, a tradițiilor locale și a valorilor formate de-a lungul secolelor și nu urmărește o nivelare artificială și sterilă, o distrugere a specificului cultural.

Contribuția Bisericii Ortodoxe Române la formarea și la dezvoltarea tezaurului cultural național nu poate fi contestată sau

considerată un „fals istoric”, ci a fost clar recunoscută prin *Legea privind libertatea religioasă și regimul general al cultelor*, art. 7 alin. (2). Primele școli și tipărituri din țara noastră au fost lucrarea Bisericii, iar operele artistice reprezentative și momentele istorice cruciale pun în evidență rolul Bisericii în crearea, păstrarea și transmiterea valorilor de ordin spiritual, moral și cultural.

Până la momentul adoptării *Legii Instrucțiunii publice* (25 noiembrie / 7 decembrie 1864), învățământul românesc s-a desfășurat aproape exclusiv în cadrul Bisericii, iar în perioada *Regulamentului organic* ierarhii Bisericii aveau și atribuții de efori ai școlilor. Prin *Legea Instrucțiunii publice* din 1864, religia deținea un loc important, atât în cadrul învățământului primar, unde se preda Catehismul (art. 32), cât și în cadrul învățământului secundar, gimnazial și liceal, unde se preda disciplina numită atunci „religiunea” (art. 116).

Religia a avut întotdeauna, în cadrul sistemului public de învățământ, un rol important în procesul de formare a competențelor și atitudinilor moral-sociale. Așa cum geografia oferă cunoașterea configurației spațiale a pământului, esențială pentru cunoașterea patriei și planetei, iar istoria oferă cunoașterea succesiunii temporale a generațiilor umane, religia oferă perspectiva comuniunii eterne de iubire între Dumnezeu și oameni, între Creator și creaturi, între persoane și între popoare. Prin urmare, educația religioasă nu poate lipsi din programul școlii românești, tocmai pentru că studiul religiei corespunde nevoii comunității românești locale și naționale de a-și păstra bogăția și identitatea spirituală și de a transmite valori permanente tinerei generații.

Biserica propune, nu impune valori. Întrucât libertatea reprezintă un mare dar oferit de Dumnezeu omului, educația religioasă trebuie asumată în mod liber, conform dorinței părinților și a copiilor. În acest sens, Biserica a respectat deciziile comunităților locale, în concordanță cu prevederile art. 26, alin. (3) din *Declarația Universală a Drepturilor Omului*: „părinții au dreptul de prioritate în alegerea modului de educație acordată copiilor lor”.

Libertatea nu este indiferență spirituală, ci capacitatea omului de a alege valori care îmbogățesc viața persoanei și a comunității umane. În acest sens, *valorile oferite de educația religioasă sunt extrem de necesare, mai ales în această perioadă de secularizare a societății românești, întrucât ele reprezintă pentru tineri un reper spiritual esențial și un liant existențial între toate cunoștințele dobândite prin studiul celorlalte discipline.* Valorile cultivate și virtuțile încurajate în cadrul orelor de religie sunt necesare sănătății spirituale a persoanei și a comunității. *Religia îl învață pe copil și pe tânăr iubirea față de Dumnezeu și de oameni, credința, speranța și solidaritatea, dreptatea și recunoștința față de părinți și față de binefăcători, dărnicia și hărnicia, sfințenia vieții, valoarea eternă a ființei umane, adevărul prim și ultim al existenței, binele comun și frumusețea sufletului profund uman, cultivat și îmbogățit prin virtuți.*

Predarea religiei în școală are valențe educaționale deosebite, prin rolul ei formativ în viața tinerilor, reducând efectele negative ale crizei contemporane de identitate și de orientare, propunând modele viabile de bunătate și sfințenie și oferind tinerilor repere în viața de familie și în societate. Educația religioasă reprezintă un factor de stabilitate și de comuniune în societatea românească, un izvor sfânt și statornic de inspirație pentru a apăra și promova identitatea spirituală și demnitatea persoanei care trăiește azi într-o lume din ce în ce mai pluralistă și mai fragmentată din punct de vedere spiritual și social. Religia evidențiază valoarea eternă a faptelor bune, săvârșite în timpul limitat al vieții terestre, și promovează comuniunea între generații prin valorile perene ale credinței cultivate și transmise.

Anii grei ai dictaturii comuniste, cu ateismul ei umilitor impus în școlile de stat, contrar voinței unui popor religios, ne-au învățat să nu mai dorim cultură fără credință, știință fără spiritualitate, materie fără spirit, cunoaștere fără comuniune, filosofie fără speranță și, îndeosebi, școală fără suflet, adică educație fără religie, mai ales la vârsta întrebărilor existențiale și a formării spirituale a tinerilor.

Nu există investiție mai mare decât transmiterea credinței ca valoare veșnică. Credința este și cea mai mare zestre pe care părinții o pot transmite copiilor, pentru că ea îi ajută pe tineri să facă deosebire între valori efemere și valori eterne, între iubire de moment și iubire veșnică.

Iată un exemplu în acest sens: la biserica ortodoxă română din Strasbourg (Franța) participă la Sfânta Liturghie o mulțime de tineri români ortodocși care lucrează în cadrul instituțiilor europene din acest oraș, fapt neobișnuit în Franța. Explicația: acești tineri sunt printre primii beneficiari ai orelor de religie din România, reintroduse în învățământul de stat după căderea regimului comunist.

Întrucât este o investiție pe termen mediu, lung și veșnic, lucrarea misionară a profesorilor de religie nu poate fi pe deplin evaluată acum. Ora de religie nu este umplere a timpului, ci sfințire a timpului, este *Apostolat educațional*. Ea promovează o vedere a sensurilor profunde ale realității vieții și lumii, pregătește nu numai cetățeni pentru patria pământească, ci și cetățeni ai Raiului, ai patriei cerești.

Binecuvântăm apariția acestei lucrări, având convingerea că este un document util celor interesați de domeniul educației religioase, bazată pe valori perene, creatoare de comuniune între contemporani și între generații.

† DANIEL

PATRIARHUL BISERICII ORTODOXE ROMÂNE

I. EDUCAȚIA RELIGIOASĂ ÎN SOCIETATEA CONTEMPORANĂ

I.1. COORDONATE CREȘTINE ALE CULTURII EUROPENE

Dimensiunea creștină a Europei este astăzi negată, minimalizată sau ignorată, în special în Occident, unde mulți europeni consideră că trăiesc deja într-o societate post-creștină. În cartea sa, *O Europă creștină*, scrisă în limba italiană și apărută în 2003, scriitorul Joseph Weiler¹ arată că „în contextul constituțional european, referința la Dumnezeu și la creștinism nu doar că nu trebuie exclusă, ci ea este chiar indispensabilă”².

Redactarea unei Carte a drepturilor fundamentale ale Europei a încercat să ofere europenilor un reper de identitate proprie. Pe lângă comunitatea bunurilor de consum europene, este necesară o comunitate a valorilor europene. Unii membri ai Convenției au cerut să se introducă în preambulul Cartei o referință fie la creștinism, fie la iudeo-creștinism, fie la patrimoniul religios al Europei. Toate cererile au fost respinse³. Nu a fost admisă nici mențiunea de patrimoniu religios. În viziunea oficialilor europeni nu este indicat ca patrimoniul spiritual al cetățenilor europeni să fie definit în termeni religioși. Oficialii europeni confundă culturalul cu spi-

¹ Joseph Weiler a fost profesor la Florența, Michigan și Harvard și în prezent este titularul catedrei „Jean Monnet” de drept european la New York University.

² Joseph WEILER, *Un' Europa cristiana. Un saggio esplorativo*, prefazione de Augusto Barbera, Biblioteca Universale Rizzoli, 2003, pp. 53-54.

³ Remi BRAGUE, *Prefață* la cartea lui Joseph Weiler, trad. în limba franceză, *L'Europe chrétienne*, Cerf, Collection Humanités, Paris, 2007, p. III.

ritualul, maschează religiosul prin cultural și dau dovadă de „christofobie”. Se pornește de la premisa că spațiul european este totalmente laic. Totuși, cetățenii Europei nu sunt în unanimitate antireligioși.

O scurtă analiză a istoriei Europei evidențiază rădăcinile sale creștine. Începută încă din primele secole după Hristos, creștinarea Imperiului Roman s-a accelerat după Edictul de la Milan din 313, care a acordat libertate noii religii. În 380, împăratul Teodosie cel Mare a proclamat Imperiul Roman creștin, pe care l-a divizat apoi între Apus și Răsărit, lăsând moștenire fiilor săi două capitale: Roma și Constantinopol.

Deși și-a încetat existența în 476 prin cucerirea Romei de către triburile germanice, Imperiul Roman creștin de Apus a fost primul nucleu al Europei ca entitate politică, spirituală și culturală. Pe ruinele lui, numeroase popoare barbare venite din Nord sau din Est s-au creștinat, începând să se civilizeze. Biserica a încercat să le îmblânzească pornirile războinice și astfel au apărut ordinele cavaleriești care îngrădeau confruntarea dintre persoane sau state, printr-un cod al onoarei.

Adoptând religia, cultura, uneori și limba populației romanice creștine cucerite, popoarele germanice au încercat în repetate rânduri să refacă acest imperiu european, începând cu francii lui Carol cel Mare, încoronat împărat de către papă în anul 800.

Pentru popoarele Europei Occidentale, Roma creștină a continuat să fie principala sursă de cultură și civilizație, iar prestigiul episcopului ei, papa, a crescut tot mai mult, bucurându-se de o autoritate imperială asupra capetelor încoronate din Apus.

Imperiul Roman creștin de Răsărit a existat încă o mie de ani, strălucind prin rafinata sa civilizație în Europa, dar și în Asia și Africa, până la căderea Constantinopolului sub turci în 1453. El a transmis această cultură creștină locuitorilor din Europa Răsăriteană, români și slavi.

În Europa medievală, de la Răsărit la Apus, toate componentele vieții umane – politic, economic, social, artistic și spiritual – își revendicau valoarea prin apartenența la valorile creștine.

În special arta europeană, încurajată de Biserica Creștină, a luat un avânt fără precedent și egal, nefiind îngrădită de iconoclastismul impus de Islam în vaste regiuni din Asia și Africa.

Așadar, creștinismul a născut însăși noțiunea de *Europa*, în accepțiunea modernă a termenului, și nu ca simplă realitate geografică, și tot el a dezvoltat-o și împlinit-o ca pe o comunitate de țări creștine împărtășind același tip de civilizație. În acest sens, omul de cultură Alexandru Paleologu spunea: „Mi se pare că, totuși, a fi europeni e o realitate mult mai veche decât structurile europene, care au cel mult trei sau patru decenii. Nu de la Robert Schumann și de la Jean Monnet se pune începutul unei doctrine europene, deși ei au fost oameni remarcabili și au făcut lucruri foarte bune. Dar Europa este o construcție creștină, care a început acum mai bine de un mileniu. Și cine nu ține cont de asta riscă să aibă (conștient sau inconștient) o poziție antieuropeană. Pentru că a fi anticreștin este o atitudine antieuropeană. Mulți europeni sunt anticreștini, dar ca participanți la o lume creată de creștinism”⁴.

Mărturiile acestei dimensiuni creștine a Europei nu au putut fi șterse nici de iluminismul din Vest, nici de comunismul din Est.

Spre exemplu, Franța, care a suferit prima revoluție anti-creștină din lume, amintește și astăzi de creștinarea ei timpurie prin numele de sfinți ale multora dintre localitățile sale. Parisul este înconjurat de orașele Saint Cloud, Saint Germain, Saint Rémi, Sainte Geneviève, ca și cum acești mari sfinți locali din primul mileniu ar sta de strajă spre a împiedica țara lor, devenită *primul stat laic*, să-și uite moștenirea creștină. În Paris încă sunt numeroase străzile cu nume de sfinți sau legate de creștinism. Cea mai veche univer-

⁴ Alexandru PALEOLOGU, *Moștenirea creștină a Europei*, Ed. Eikon, Cluj-Napoca, 2003.

sitate din Europa, Sorbona, poartă și astăzi numele fondatorului ei, teologul Robert de Sorbon. Majoritatea spitalelor, prin numele lor, amintesc că au fost fondate de Biserică: Hôpital Dieu și Saint Vincent de Paul. Cel mai important O.N.G. este cel întemeiat de Sfântul Vincent de Paul, organizație caritabilă condusă și astăzi de părinții lazaristi. În urmă cu o jumătate de secol, abatele Pierre a fondat asociația Emaus spre a-i ajuta pe cei lipsiți de hrană și adăpost, devenind pentru multă vreme personalitatea preferată a francezilor.

Cu toate acestea, Franța s-a opus cu fermitate când s-a pus problema menționării rădăcinilor creștine în documentele oficiale ale Uniunii Europene.

Cu prilejul vizitei sale în Franța, între 12-15 septembrie 2008, în discursul despre „Credință și rațiune” rostit în fața a 700 de personalități ale lumii culturale la Colegiul bernardinilor din Paris, Papa Benedict al XVI-lea a insistat asupra rolului important pe care l-au avut pentru nașterea culturii europene călugării benedictini, prin construcții de mănăstiri, scrieri, copierea și răspândirea manuscriselor pe care pictau rafinate miniaturi.

Pentru multe popoare europene, în special pentru cele protestante și ortodoxe, traducerea Bibliei a constituit începutul genezei limbii lor literare: pentru englezi – *Biblia regelui James, King's James Bible*, pentru germani – *Biblia lui Luther*, pentru români – *Biblia de la București*, a domnitorului Șerban Cantacuzino.

În Europa de Est întreaga cultură a popoarelor ortodoxe s-a născut și s-a dezvoltat până târziu în mănăstiri și biserici.

În Valahia și Moldova, călugării au organizat în mănăstiri primele spitale-bolnițe, școli, tipografii și ateliere de pictură pentru realizarea icoanelor și frescelor bisericesti. Tot ei au fost primii scriitori, traducători și compozitori de imne liturgice.

Astfel, la popoarele ortodoxe din Europa Răsăriteană, întreaga cultură a fost creștină până în secolul al XIX-lea, când a apărut și o cultură laică de influență occidentală.

În Europa Apuseană, începând cu Renașterea, s-a manifestat o cultură umanistă care s-a îndepărtat treptat de Biserica Romano-Catolică, devenindu-i ostilă mai ales în perioada iluministă. Dar acest „umanism” a fost în mare măsură un „produs secundar” al teologiei catolice, pe care a ajuns s-o combată.

Lipsindu-se de teologia energiilor necreate, păstrată doar în Biserica Ortodoxă, cultura creștină apuseană a alunecat spre deism. Deoarece grația creată era neputincioasă spre a trece peste abisul dintre creatură și un Dumnezeu tot mai îndepărtat, unii gânditori occidentali au preferat să facă abstracție de Dumnezeu și să-l așeze în centru pe om ca *măsură a tuturor lucrurilor*. Biserica Romano-Catolică a adoptat și încurajat pictura Renașterii, care dă mărturie despre această noutate, sub pretextul unor subiecte creștine, prin reprezentarea naturii căzute a omului și prin preluarea formelor din arta păgână greco-romană: amorași și victorii înaripate în locul îngerilor, zeul Jupiter în locul lui Dumnezeu-Tatăl (la Michelangelo), zeul Bahus în locul Sfântului Ioan Botezătorul (la Leonardo da Vinci).

Dar științele umane moderne, moștenitoare ale vechiului umanism, se întemeiază pe noțiuni fundamentale forjate anterior de către cultura creștină, cum este cea de *persoană*, definită de Sfinții Părinți capadocieni încă din secolul al IV-lea.

Așadar, dimensiunea creștină a Europei se impune cu evidență oricărui cercetător sincer al istoriei, culturii și spiritualității acestui continent.

Creștinismul european este încă o realitate *de facto* a majorității societăților europene și constituie opțiunea constituțională a multor popoare din Europa. Excluderea încăpățânată a creștinismului dintre referințele identitare ale Europei este împotriva tradițiilor naționale ale unora din statele membre. George Wegel afirma: „Europenii s-au autoconvins că pentru a fi modern și liber trebuie să fii neapărat secular, și anume până la capăt. Această convingere are urmări cruciale, chiar letale asupra vieții publice și culturii eu-

ropene. Într-adevăr această convingere și consecințele ei publice se află la originea crizei morale a civilizației europene. Această criză morală la rândul ei explică de ce europenii sunt hotărâți să-și uite istoria. Afirmația că societățile libere, prospere și guvernate potrivit legii, ale Europei de azi, nu au nicio legătură cu creștinismul, este mult mai mult decât o falsificare a trecutului. Înseamnă angajarea Europei pe o cale în care adevărul moral nu joacă niciun rol în guvernare, în elaborarea politicilor publice, în realizarea dreptății și în definirea acelei libertăți căreia democrația este chemată să-i ofere un corp”⁵.

Se cuvine, așadar, ca Uniunea Europeană, care încearcă într-o manieră proprie să refacă spațiul comun al Imperiului Roman de odinioară, să țină cont de cultura creștină, care a născut și cultivat vreme de secole însăși noțiunea de Europa. Despre aceasta, chiar dacă creștinii vor tăcea, pietrele vor striga prin nenumăratele biserici, catedrale și mănăstiri răspândite pe cuprinsul întregii Europe. Cu toate că în Vest unele dintre ele au fost transformate în locuințe, birouri, restaurante sau muzee, ca odinioară în Estul comunist, totuși acestea, după prăbușirea cortinei de fier, au redevenit, în general, locașuri de cult.

Așa cum reiese din declarațiile papei Benedict al XVI-lea, Vaticanul consideră patriarhiile ortodoxe drept principale aliate în lupta pentru recunoașterea rădăcinilor creștine în actele fundamentale ale noii Europe. În acest sens, Patriarhia Română, cea mai mare Biserică Ortodoxă din Uniunea Europeană, poate avea un rol determinant.

Un exemplu recent al acestei posibile colaborări creștine este sprijinul pe care Patriarhia Română, alături de cea Rusă, l-a acordat statului italian, împotriva unei decizii a Curții europene a dreptu-

⁵ George WEIGEL, „Europe's Problem and Ours”, în: *First Things* 140 (February 2004), pp. 18-25.

rilor omului, care-i cerea acestuia să înlătore crucifixele din școli. Crucifixele au rămas în școlile italiene, la fel ca și icoanele în școlile românești, mărturisind despre dimensiunea creștină a Europei, în pofida proceselor intentate de diverse asociații «laice» protestatare.

Uniunea Europeană a fost fondată inițial doar pe criteriul economic al creșterii bunăstării cetățenilor săi, care astăzi trebuie completat cu cel spiritual.

Ignorarea dimensiunii creștine a Europei a dus la deturnarea, aplatizarea ori dispariția tuturor sensurilor profunde. Neobarbaria europeană constă în *reducerea profunzimii la suprafață și aducerea verticalității la orizontală, invenția mediocrității ca ideal social pe placul tuturor*, demolarea sistematică a sacralului, colonizarea întregii lumi cu lipsa de profunzime și eliminarea sufletului. Produsele de substituție pe care le „fabrică” Europa astăzi sunt bunuri culturale pe gustul tuturor, care mimează originalul, îl simplifică în mod spectaculos, care sunt capabile să satisfacă pe oricine acceptă să se priveze de dimensiunea profundă a originalelor. Astfel a apărut în „noua civilizație” cartea fără suflet și informația fără duh. Esențele sunt imitate pentru a se produce aparențe care se declară mai bune decât esențele în chiar actul imitării⁶.

Uitarea tradiției creștine și a istoriei și relativismul determină învățământul european să excludă limbile clasice din liceu și să-și plieze programele pe modele impuse de mass-media. În acest context *universitățile se transformă în piețe de desfacere a programelor, profesorii sunt obligați să se transforme în antreprenori, iar studenții sunt încurajați să fie cumpărători. Învățământul superior este îndreptat numai spre științe și tehnologie. Asistăm la o amnezie controlată a tradiției academice europene.*

Iar a fi european înseamnă a reface mereu în suflet drumul de la o periferie barbară la un centru cultivat. Sufletul european

⁶ Alessandro BARICCO, *Barbarii – Eseu despre mutație*, Ed. Humanitas, București, 2009.

are două coordonate: una moștenită de la părinți, pe care o au oamenii tuturor culturilor, și o alta construită în prezent. A fi european înseamnă a asuma în chip constitutiv persoana umană, a beneficia de puterea care zace în slăbiciune, cum spune Sfântul Apostol Pavel: „Când sunt slab, atunci sunt tare” (2 Corinteni 12, 10).

Sfântul Nicolae Velimirovici exprimă starea de spirit a Europei astfel: „Dacă Europa ar fi rămas creștină, s-ar fi lăudat cu Hristos, nu cu cultura ei; și marile popoare ale Asiei și Africii – chiar dacă nebotezate, dar înclinate spre duhovnicie – ar fi înțeleș și ar fi prețuit acest lucru, fiindcă și popoarele acestea se laudă fiecare cu credința lui, cu zeii lui, cu cărțile pe care credința lui le socotește sfinte: unul cu Coranul, altul cu Vedele și așa mai departe. Nu se laudă așadar cu lucrurile mâinilor lor, cu cultura lor, ci cu ceea ce socotesc mai presus de sine, cu ceea ce socotesc desăvârșit în lume. Numai popoarele Europei nu se laudă nici cu Hristos, nici cu Evanghelia lui Hristos, ci se laudă cu mașinile lor primejdioase și cu fabricatele lor ieftine, adică, cu cultura lor. Rezultatul acestei lăudări de sine europene cu faimoasa «cultură» este ura tuturor popoarelor necreștine împotriva lui Hristos și a creștinismului. Urând bunurile europene și oamenii europeni, ei au urât și pe Dumnezeu european”.

Pentru a depăși criza sa de identitate, noua Europă, a celor 27 de state, are nevoie mai mult ca oricând de o fundamentare spirituală și culturală, de un „suflet”, prin recunoașterea, asumarea și cultivarea dimensiunii ei creștine.

I.2. LEGEA ROMÂNEASCĂ – CREDINȚA ÎN DUMNEZEU ȘI DRAGOSTEA DE NEAM

Puține popoare au avut privilegiul de a se forma în istorie așa cum s-a născut în cristelnița creștină poporul român. Practic, a fi român a fost sinonim, de la începuturile acestui popor, cu a fi creștin. Credința apostolică a reprezentat aluatul care a dospit toată frământătura populațiilor amestecate ce rămăseseră în urma cuceririi și apoi a retragerii romane de pe teritoriile vechii Dacii. Românitatea a izvorât din această prefacere care a lucrat fără zgomot, dar intens, aprins, la încheierea unui popor creștin.

Încă din primele secole, poporul creștin al acestor locuri a dat martiri, cuvioși și sfinți ierarhi, mucenicia lor fiind înscrisă în actele martirice⁷. Sfinții Mucenici Montanus preotul și soția sa Maxima, din Singidunum (azi Belgrad, Serbia), Sfântul Mucenic Sava de la Buzău, Sfinții Mucenici Epictet și Astion, din Halmyris, Sfinții Cuvioși Ioan Casian și Gherman, din Dobrogea, Sfinții Ierarhi ai Tomisului, care au participat la Sinoade Ecumenice și locale, sunt doar cele mai cunoscute repere ale unei prezențe creștine mărturisitoare și luminoase.

Această credință lucrătoare, care încheagă laolaltă un neam lipsit de putere militară și politică, este singura explicație pentru care poporul nostru trece nevătămat, mai bine de o mie de ani, prin toate încercările istoriei, rămânând creștin și, prin urmare, român. În Biserică, în tinda mănăstirilor, în credința Domnului Hristos cel Mort și Înviat, aici găsim „secretul” prin care un popor „invizibil” pentru cei care văd istoria doar în faptele de vitejie ale „celor mari” traversează o perioadă atât de lungă, păstrându-și intacte limba și credința, adică „legea strămoșească”. De aceea,

⁷ *Actele martirice*, trad. Ioan Rămureanu, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1997, pp. 183-190, 293-351.

atunci când prin pronia cerească i s-a rânduie neamului să se întărească prin voievodate (secolul XIV), de la vlădică la opincă s-a ținut seama că „judecata nu vine nici de la răsărituri, nici de la apusuri și nici din munții pustiei, fiindcă Dumnezeu e Judecător; pe unul îl smerește, pe altul îl înalță” (*Psalmii* 74, 6-7).

Marii domnitori ai neamului românesc știau cui datorează stăpânirea lor vremelnică și înțelegeau că nu o pot menține doar prin mijloace omenești, politice. Astfel, perioadele de înflorire socială și culturală, de independență politică și de afirmare a valorilor proprii coincid, în cazul voievodatelor românești, cu perioadele de stăpânire a unor domnitori creștini. Aceștia au lăsat posterității amintirea unor *ctitori* de neam și de Biserică, au lăsat *mănăstiri* în care credința naște cultură creștină. Mănăstirile de la Cozia, Tismana, Curtea de Argeș, Horezu, Bistrița, Arnota, pleiada de mănăstiri ctitorite de Ștefan cel Mare și Sfânt, în fruntea cărora stau Putna și Neamț, sunt cetăți ale spiritualității creștine românești. Calitatea domnitorilor români de ctitori și de împreună-veghetori alături de ierarhii Bisericii este primordială față de celelalte calități – de căpetenie militară, conducător politic, diplomat etc. Cel mai bun exemplu este, poate, Sfântul Neagoe Basarab, care lasă drept învățătură fiului și urmașului său la tron o scriere profund duhovnicească, lucrare deopotrivă teologică și pedagogică, *Învățăturile către fiul său Theodosie*⁸, a cărei valoare este imensă: „prima sinteză teologică românească, într-o lucrare unitară, care este în același timp și carte de învățătură, tratat de morală, de dogmatică și de spiritualitate. Planul, stilul, argumentarea, bogăția temelor și Ortodoxia cugetării ne pun în fața unui monument literar care împinge vechimea teologiei românești cu mult înainte

⁸ *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie*, transcrierea și traducerea fragmentelor de acad. Gheorghe Mihăilă, Ed. Eparhiei Argeșului și Muscelului, Curtea de Argeș, 2009.

de secolul al XVI-lea, în care a scris Neagoe. Lucrarea lui dovedește că noi românii am intrat în epoca Renașterii printr-o operă mare, căreia va trebui să i se acorde locul ce i se cuvine atât în cultura teologică românească, cât și în cultura în sensul larg, românească și europeană⁹.

Învățăturile nu fac decât să rezume principiile creștine după care s-au condus familiile de domnitori români. Șirul acestora este încheiat, prin rânduiala lui Dumnezeu, de una din pildele de martiriu cele mai zguduitoare pentru o familie regală: muce-
nicia Sfântului Constantin Brâncoveanu, alături de fiii săi, Constantin, Ștefan, Radu și Matei, împreună cu sfetnicul Ianache¹⁰. Dumnezeu rânduise pentru neamul românesc o pierdere a strălucirii și a puterii voievodale *văzute*, dar și o neasemănată strălucire în Împărăția nevăzută a martirajului domnesc al Brâncovenilor¹¹.

Aproape fiecare mare domnitor este secondat de o mare personalitate duhovnicească: Mircea cel Bătrân de Sfântul Nicodim de la Tismana; Sfântul Neagoe Basarab de Sfântul Nifon, Patriarhul Constantinopolului; Sfântul Constantin Brâncoveanu de Sfântul Antim Ivireanul; Sfântul Ștefan cel Mare de Sfântul Daniil Sihastrul; Vasile Lupu de Sfântul Varlaam etc.

Prin aceste personalități duhovnicești, care s-au îngrijit de învățătura și cultura creștină, mănăstirile devin și adevărate școli ale poporului român, secole la rând, înainte ca școala să devină o instituție finanțată de stat. Marii ierarhi au fost în același timp

⁹ † Antonie PLĂMĂDEALĂ, *Dascăli de cuget și simțire românească*, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1981, pp. 13-63.

¹⁰ Poetul Ioan ALEXANDRU a închinat volumul *Imnele Țării Românești jertfei Brâncovenilor*.

¹¹ Laviniu Aurelian BĂDULESCU, *Pentru Dumnezeu și neam. 290 de ani de la Martiriul Sfinților Brâncoveni*, Ed. Agora, Craiova, 2004.

și mari creatori de școală și de limbă românească. În mod paradoxal, unul din cei care au contribuit în mod semnificativ la introducerea limbii române în sfintele slujbe a fost Sfântul Antim Ivireanul, originar din părțile Iviriei (Georgia de astăzi), considerat cel mai de seamă mitropolit al Țării Românești, el însuși martirizat în 1716, la doi ani după cel care l-a adus la curtea sa. Prin *Didahiile* sale a înlocuit cazania cu predica vie, referitoare la viața de toate zilele.

În mănăstiri se scriu primele cronici și letopisețe (*Pomelnicul* de la Bistrița Moldovei – secolul al XV-lea, *Letopisețul* de la Putna – prima jumătate a secolului al XVI-lea, *Cronicile episcopilor* Macarie al Romanului și Eftimie al Rădăuților și a călugărului Azarie – secolul al XVI-lea, toate în limba slavonă, apoi *Cronica universală* a călugărului Mihai Moxa din Țara Românească – prima jumătate a secolului al XVII-lea, în românește) și se pun bazele primelor tipografii. De asemenea, primele școli medii (Colegiul de la Mănăstirea Sfinții Trei Ierarhi din Iași) și superioare (Academia de la Sfântul Sava din București) sunt înființate tot în mănăstiri sau la inițiativa mitropoliților. „În secolul al XVIII-lea au luat ființă școli noi, la toate centrele eparhiale, dar și pe lângă mănăstiri și biserici: Colțea, Sfântul Gheorghe Vechi, Antim și Domnița Bălașa din București, Barnovschi, Sfânta Vineri și Sfântul Nicolae din Iași. În câteva mănăstiri s-au înființat școli speciale pentru pregătirea clerului la Putna, Obedeanu din Craiova, Antim din București, iar în 1803 s-a înființat Seminarul de la Socola-Iași”¹².

Sfântul Ierarh Dosoftei, pe lângă lucrarea de păstor și de traducător în limba română a *Dumnezeieștii Liturghii* și a *Vieții sfinților*, este și unul din primii mari poeți ai literaturii române. Multe din versurile psalmilor din *Psaltirea în versuri* sunt inspi-

¹² *Biserica din Țara Românească și Moldova în Evul Mediu* (mijlocul secolului al XIV-lea – 1821), material informativ de pe site-ul Patriarhiei Române, accesat la: http://www.patriarhia.ro/ro/structura_bor/istoric_bor_3a.html.

rate de poezia populară și, la rândul lor, au devenit sursă de inspirație pentru poeții români. Un alt exemplu de ierarh care a lucrat din plin la așezarea culturii naționale, prin numeroasele școli românești înființate, este Veniamin Costache (1768-1846). La stăruința lui, domnitorul Alexandru Moruzi întemeiază *prima eforie a școlilor românești*, practic, primul „minister” al educației. Școlile sunt publice, des-chise inclusiv copiilor săraci, pentru care se instituie și primele burse. Tot la stăruința mitropolitului se înființează Seminarul teologic de la Socola, ridicat la rangul de facultate în cadrul Academiei Mihăilene înființate la Iași. În timpul păstoririi acestui mitropolit cărturar, pentru prima dată s-a pus problema înființării unor școli pentru fete și pentru învățarea unor arte și meserii.

În aceeași perioadă s-a remarcat în Țara Românească Sfântul Grigorie Dascălul, iar legăturile acestuia cu mitropolitul Veniamin Costachi i-au canalizat preocupările cărturărești spre traducerea în limba română a unor opere ale Sfinților Părinți, spre elaborarea de manuale școlare și înființarea de școli.

În Transilvania s-a remarcat în mod deosebit mitropolitul Andrei Șaguna (1864-1873) prin grija pentru culturalizarea poporului și pentru afirmarea identității naționale a acestuia, manifestată prin preocuparea pentru organizarea învățământului românesc și al celui teologic. Înființarea institutului teologico-pedagogic, înființarea de gimnazii inferioare și superioare, de școli tehnice, mai ales a celor peste 400 de școli parohiale, organizarea de cursuri de alfabetizare, cumpărarea de clădiri pentru școlile înființate, finanțarea școlilor existente, elaborarea și tipărirea de manuale școlare, preocuparea pentru formarea cadrelor didactice prin burse și trimiterea la studii în străinătate a studenților cu rezultate bune sunt doar câteva dintre contribuțiile acestui mare ierarh la cultura românească.

Poporul român este primul popor ortodox din estul Europei care a introdus limba populară curentă în cult încă din secolul al XVI-lea, iar

promovarea învățaturii Bisericii Ortodoxe Române a fost susținută de ierarhii și domnitorii români. *Biblia de la București* (1688) a fost o încununare a eforturilor cărturarilor din cele trei țări românești de a traduce cuvântul lui Dumnezeu într-o limbă care să fie înțeleasă de toți românii. Prin această monumentală lucrare, care a contribuit și la dezvoltarea limbii literare, *românii au devansat cu un secol primele traduceri integrale ale Bibliei la popoarele ortodoxe.*

În procesul de formare a poporului român, de la primirea Evangheliei predicate de Sfântul Apostol Andrei, *rolul Bisericii a fost decisiv în cristalizarea conștiinței de neam, în susținerea identității naționale, în formarea și dezvoltarea limbii române literare, așa cum subliniază mitropolitul Ardealului, Antonie Plămădeală: „Pentru vremea când nu existau încă școli ca atare, când învățătura se preda oral de la om la om și când singurele cărți erau cele de literatură religioasă, acestea au îndeplinit, fără nicio îndoială, rolul de manuale de învățământ. În primul rând, au fost cărți de citire, instrumente ale științei de carte, primele arme, primele mijloace de lucru împotriva analfabetismului, primele semne ale culturii. Că a fost așa și că exista net conștiința acestei funcții și că își dădeau seama de importanța științei de carte, o vedem limpede în multe din prefețele cărților religioase”.*

I.3. EDUCAȚIA RELIGIOASĂ – DIMENSIUNE A EDUCAȚIEI INTEGRALE

Dumnezeu îl cheamă pe om să crească¹³ de la chip la asemănarea cu El (*Facerea* 1, 28), să urmeze din fragedă vârstă un parcurs ascendent înspre cunoașterea Lui și în comuniunea cu El, în iubire. Pentru educatorul creștin, învestirea de către însuși Învățătorul Suprem cu puterea de a învăța aduce o responsabilitate care se amplifică pe măsură ce acesta conștientizează că misiunea lui nu este oarecare, ci una în care urmează să pregătească – în lume fiind – „un atlet pentru Hristos”¹⁴, căruia să îi arate că El este „Calea, Adevărul și Viața” (*Ioan* 14, 6). „Voia lui Dumnezeu cea desăvârșită este a-și întipări cineva în suflet chipul viețuirii binecredincioase”¹⁵, demers posibil doar prin intermediul unui set de acțiuni educativ-religioase, desfășurate pe tot parcursul vieții, care presupun evaluări permanente ale acțiunilor proprii, raportate la Dumnezeu, la semeni și la sine însuși.

¹³ În funcție de relația cu finalitățile educației, termenul „educație” a primit în timp mai multe semnificații, trei dintre acestea fiind mai importante: *formare*, *dezvoltare*, respectiv *creștere*. Imperativul biblic *creșteți* (*Facerea* 1, 28) are și conotații educaționale și reprezintă prima poruncă adresată omului. Sfântul Ioan Gură de Aur l-a explicat și l-a întrebuițat cu sensul de acțiune subordonată idealului educației religioase, realizată de educatorul creștin sub intervenția harului divin, care îl ajută pe cel educat să își valorifice darurile primite de la Dumnezeu, iar pe educator să îl conducă pe ucenic pe drumul spre mântuire; Monica OPRIS, „Religie și evaluare”, în: *Altarul Reîntregirii*, serie nouă, XIV, nr. 2, mai-august, 2009, pp. 271-273.

¹⁴ Sfântul IOAN GURĂ DE AUR, „Cuvânt despre cum se cade să își crească părinții copiii”, în: Maica MAGDALENA, *Sfaturi pentru o educație ortodoxă a copiilor de azi*, Ed. Deisis, Sibiu, 2000, p. 108.

¹⁵ Sfântul GRIGORIE DE NYSSA, „Despre rânduiala cea după Dumnezeu (a vieții) și despre nevoița cea adevărată”, în: *Scrieri. Partea întâi*, trad. D. Stăniloae și I. Buga, Colecția *Părinți și Scriitori Bisericești*, vol. 29, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1982, p. 459.

Educația religioasă este astfel definită ca fiind dimensiunea educației prin care se dezvoltă în mod conștient predispoziția spre religiozitate, înnăscută, proprie persoanei umane, pe baza unor principii didactice și cu ajutorul unor metode și mijloace specifice¹⁶.

Educația religioasă creștină se fundamentează pe două adevăruri de credință: 1) existența sufletului uman, care poate fi modelat doar pe calea educației, și 2) întruparea Domnului Iisus Hristos – Fiul lui Dumnezeu, Care S-a făcut om pentru a-i da omului posibilitatea de a participa la viața eternă a lui Dumnezeu.

O educație religioasă integrală valorifică potențialul formativ-educativ al disciplinei religie și îl sprijină pe tânăr să devină capabil de a integra și re-crea, prin propria dinamică sufletească, valorile unei societăți aflate într-o continuă schimbare, cu un ritm al schimbării tot mai accentuat.

Pedagogia actuală insistă asupra faptului că realizarea unei culturi și a unei conduite religioase în școală este necesară nu doar pentru formarea integrală a personalității elevului, ci *reprezintă o șansă și pentru sistemul de învățământ* de a-și valorifica un sprijin esențial în atingerea scopurilor sale generale, urmărindu-se complementaritatea și continuitatea în plan informativ și formativ-educativ. Condiția principală însă este ca „aceste laturi ale educației să fie vizate nu în chip autarhic, concurențial, ci ca un demers educațional global, integrator, realizat cu profesionalism și responsabilitate de către întreg personalul didactic”¹⁷.

Întrucât fiecare om se raportează la realitate în mod pragmatic, prin voință, acțiune, dar și la nivel spiritual, prin credință, atitudine, un sistem educativ nu poate atinge plenitudinea în condițiile în care marginalizează sau omite una din componentele ei funda-

¹⁶ Sebastian ȘEBU, Monica OPRÎȘ, Dorin OPRÎȘ, *Metodica predării religiei*, Ed. Reîntregirea, Alba Iulia, 2000, p. 21.

¹⁷ Constantin CUCOȘ, *Educația religioasă. Repere teoretice și metodice*, Editura Polirom, Iași, 1999, p. 13.

mentale. *O educație integrală presupune, așadar, pe lângă latura intelectuală, morală, estetică, tehnologică, și o componentă religioasă.* Raportul dintre acestea și modul în care fiecare contribuie la atingerea idealului, a scopurilor și obiectivelor educaționale într-un anumit sistem social sunt precizate prin normative legale, în funcție de particularitățile și direcțiile de dezvoltare pe care o societate și le propune într-o anumită epocă istorică¹⁸.

Educația religioasă are astfel un statut bine conturat, chiar dacă raportul ei cu celelalte dimensiuni ale educației, în special cu educația morală, necesită abordări speciale¹⁹. Perspectiva subordonării educației morale față de educația religioasă deschide un drum nu lipsit de dificultăți²⁰, care pornește de la implementarea și asimilarea valorilor religioase în formarea conduitei sociale a persoanei umane. În pedagogia contemporană se remarcă efortul de integrare a celor două dimensiuni ale educației: religioasă și morală, în încercarea de a le oferi tinerilor un suport interior pentru ca aceștia să-și însușească o conduită morală: „Atmosfera religioasă și climatul moral vor constitui un deziderat comun al școlii, familiei, bisericii, societății, în care tinerii să învețe prețuirea, iubirea de semeni și reținerea de la a săvârși «răul»”²¹.

Într-o lume caracterizată de o tot mai mare diversitate etnică și religioasă, educația religioasă propune cunoașterea propriei identități, dar și a celor de alte credințe și convingeri, favorizează incluziunea socială și contribuie la depășirea prejudecăților și a oricăror forme de discriminare. Ar-

¹⁸ Constantin CUCOȘ, *Educația religioasă...*, p. 293.

¹⁹ Monica OPRÎȘ, „Raportul dintre educația morală și educația religioasă”, în Miron IONESCU (coord.) *Preocupări actuale în științele educației*, Ed. Eikon, Cluj-Napoca, 2005, pp. 136-149.

²⁰ „Atmosfera anti și areligioasă, numită ipocrit «educație ateist-științifică» numai cu greu va putea fi înlocuită cu o atmosferă a comuniunii cu divinitatea, a dragostei pentru aproapele, cu ajutorarea celor nevoiași”; Dumitru SALADE, *Dimensiuni ale educației*, Ed. Didactică și Pedagogică, București, 1998, p. 86.

²¹ Dumitru SALADE, *Dimensiuni ale educației*, p. 86.

gumentele pe baza cărora educația religioasă își reafirmă permanent capacitatea de a răspunde la așteptările tot mai mari ale societății în plan formativ și educativ au în vedere faptul că învățătura creștină pe care se susține promovează respectul reciproc și prețuirea semenilor ca principii fundamentale, iar o educație religioasă bazată pe acestea poate contribui în mod decisiv la formarea unei societăți pașnice, la conviețuirea în armonie cu aproapele.

În mod evident, realizarea idealului educațional propus de *Legea învățământului*²² este posibilă doar prin formarea personalității elevilor în acord cu valorile învățaturii creștine, care îl conduc pe om spre respectarea conștiinței, pe baza unei motivații interioare pozitive, a valorilor democrației, a diversității culturale sau religioase, de sprijinire a semenilor pentru atingerea aspirațiilor individuale și sociale. Este binecunoscut și faptul că identitatea națională și valorile pe care le respectă și le promovează în lume poporul nostru au izvoare creștine.

O educație religioasă nu reprezintă doar un demers religios, social și cultural, ci constituie și o cale spre formarea unor reprezentări corecte și temeinice privind cultura națională și universală, stimularea dialogului intercultural²³ din perspectiva libertății și egalității între semenii pe care le propune la modul cel mai înalt religia creștină, educarea în spiritul respectării drepturilor și libertăților fundamentale ale omului, al demnității, al toleranței, al cultivării sensibilității față de problematica umană, față de valorile moral-civice, față de arte și al respectului față de natură și de mediul înconjurător, care sunt de fapt finalități ale Legii învățământului și se regăsesc sub diferite formulări în proiectele privind legea educației, dezbătute în ultimii ani.

²² Legea învățământului nr. 84/1995, cu modificările și completările ulterioare.

²³ Constantin CUCOȘ, *Educația. Dimensiuni culturale și interculturale*, Ed. Polirom, Iași, 2000.

Necesitatea (re)considerării educației religioase ca dimensiune a educației reiese atât din nevoia unei etici pedagogice, cât și din faptul că în demersul de formare a propriei personalități nevoia de cunoaștere religioasă este legată nemijlocit de structura și aspirațiile ființei umane: „Dacă pentru om este important destinul lui etern, înseamnă că educația nu poate ignora această temă importantă”²⁴.

I.4. VALORI ȘI PARTICULARITĂȚI ALE EDUCAȚIEI RELIGIOASE

Consistența valorilor este dată de capacitatea acestora de a răspunde unor nevoi individuale sau colective²⁵. Determinant în cunoașterea valorilor se dovedește atât setul de întrebări privind propria persoană, pe care omul și le formulează sau cu care intră în contact pe parcursul vieții, cât și capacitatea acestuia de a le recunoaște cu ajutorul actelor emoționale pozitive, îndeosebi prin iubire.

În ultimele decenii, pedagogia insistă tot mai mult asupra nevoii unei *educații de tip axiologic*²⁶, înțeleasă ca o educație prin și pentru valorile autentice. „Educație în perspectivă axiologică înseamnă a orienta procesul educativ pe traiectele cele mai profitabile sub aspectul eficienței, a identifica sau a exploata momentele didactice privilegiate, a răspunde la toate căutările prin cele mai bune alegeri, [...] a acționa în numele unei ordini de priorități”²⁷. Perspectiva axiologică în educație se dovedește cu atât mai necesară, cu cât unele dintre valorile general acceptate de societate au pierdut di-

²⁴ J.L.G. GARRIDO, *Fundamente ale educației comparate*, Ed. Didactică și Pedagogică, București, 1995, p. 183.

²⁵ Gheorghe BUNESCU, *Școala și valorile morale*, Ed. Didactică și Pedagogică, R.A., București, 1998, p. 23.

²⁶ Elena JOIȚA, *Pedagogia. Știința integrativă a educației*, Ed. Polirom, Iași, 1999, pp. 40-41.

²⁷ Constantin CUCOȘ, *Pedagogie*, Ed. Polirom, Iași, 1996, p. 181.

mensiunea religioasă care le-a impus, caracterul revelat (uneori aflându-se chiar în contradicție cu valorile religioase) sau apartenența la structuri socio-culturale, cu toate limitele acestora.

Din punct de vedere al axiologiei creștine, *valorile religioase au rol integrator*, de liant între diferite elemente și structuri cărora le imprimă pecetea eternității: „Valorile religioase sunt integrative. Ele integrează, unifică, constituie într-un tot solidar și coerent toate valorile cuprinse de conștiința omului. Prin valorile religioase se înalță arcul de boltă care unește valorile cele mai îndepărtate, adună și adăpostește pe cele mai variate. Un individ poate cuprinde diferite valori, pe cele mai multe din ele, dar legătura lor unificatoare va lipsi atâta timp cât valoarea religioasă nu li se adaugă”²⁸. Măsura în care valorile religioase sunt integrate în mod explicit sau implicit în cadrul altor structuri axiologice le conferă celor ne-teologice atributul universalității și al obiectivității.

Abordarea filosofică modernă oscilează între a înțelege sfera valorilor în relație cu existența sau integrate în aceasta, într-un mod „în care valorile persistă, subzistă, dar nu există”²⁹. Textele biblice descoperă setul de valori prin care poate fi cunoscut Dumnezeu și prin care omul poate să se cunoască pe sine spre a-și conștientiza propriile valori. „Noi vedem lumea prin valorile din ea, asemenea lui Dumnezeu însuși, Care, la sfârșitul celei de-a șasea zi a creației, a privit la tot ce a făcut și a văzut că «erau bune foarte» (*Facerea* 1, 31). Ele erau «bune foarte» pentru că erau revelația chipului bunătății Sale; se mișcau în obârșia și finalitatea lor, săvârșind o taină, un sacrament al binelui”³⁰. Conștiința valorilor religioase coincide cu

²⁸ Tudor VIANU, *Filozofia culturii și teoria valorilor*, Ed. Nemira, București, 1998, p. 117.

²⁹ Sebastian CHILEA, *etică și estetică*, Ed. Mitropoliei Olteniei, Craiova, 2007, p. 73.

³⁰ Constantin GALERIU, *Jertfă și răscumpărare*, Ed. Harisma, București, 1991, p. 77.

existența umană, ceea ce atribuie evenimentelor istorice și întregii creații un set propriu de semnificații: „Omul are un univers spiritual, pentru că universul însuși e încărcat de mesaje și semnificații, pentru că fiecare faptură concretizează în sine și manifestă simbolic la nivelul ei principiile existenței”³¹.

Valorile promovate prin educația religioasă sunt desprinse și prezintă *întregul* pe care-l formează religia creștină însăși. De-a lungul celor două milenii de istorie, una dintre cele mai mari provocări ce a stat în fața educației religioase a fost legată de nevoia descrierii unui parcurs didactic și religios unitar, corespunzător setului de valori descoperit de Dumnezeu și, totodată, particularizat pentru fiecare dintre participanții la acest demers.

Unul dintre aspectele inovatoare ale creștinismului este poziționarea omului, cu nevoile și posibilitățile sale, în prim-planul preocupărilor religioase, educaționale, sociale etc., pentru calitatea pe care acesta o are, de valoare centrală în cadrul creației. Părinții Bisericii au afirmat dintotdeauna necesitatea imperativă a valorizării fiecăruia dintre cei care se apropie de Biserică pe calea educației creștine. Ideea a devenit principiu educațional creștin, fiind preluată apoi de pedagogia clasică. Sintagme precum: „Sufletul elevului este un diamant neprelucrat și o ramură înflorită” traversează întreaga literatură teologică și pedagogică. „Pe elevi nu trebuie niciodată să-i dezamăgim. Astfel de principii pedagogice am învățat la un colegiu, în America. Aceste concluzii ale psihologiei și ale pedagogiei, fructul multor ani de cercetări ale oamenilor de știință, venind aici, la Muntele Athos, le-am întâlnit în cărțile scrise de sfinții părinți, care au fost scrise în special de către monahi, acum multe veacuri. Concluziile acestea nu rămân scrise doar în cărți, se aplică și în realitate”³², iar modelul nu poate fi decât evanghelic.

³¹ Constantin GALERIU, *Jertfă și răscumpărare*, p. 78.

³² Arhimandritul HERUVIM, *Ioachim de la Schitul Sfânta Ana*, Ed. Agapis, București, 2001, pp. 37-38.

Numeroase texte menționează situații în care Domnul Iisus Hristos îi învăța pe ucenici, îi pune în situații de autoevaluare a credinței, fără a-i desconsidera pentru limitele pe care și le-au dovedit într-un moment sau altul. Metoda n-a întârziat să-și arate roadele: ucenicii au devenit, la rândul lor, modele, cunoscute și multiplicare după răspândirea textelor Sfintei Scripturi și ale Sfintei Tradiții³³.

Demersul amintit a sprijinit deopotrivă încrederea pentru corectitudinea conținutului revelat și speranța pentru asistența divină permanentă, promisă de Hristos Domnul tuturor ucenicilor Săi: „[...] învățați toate neamurile [...] să păzească toate câte v-am poruncit vouă, și iată Eu cu voi sunt în toate zilele, până la sfârșitul veacului. Amin” (*Matei* 28, 19-20). Mai presus de orice model educativ, cu valorile dar și cu limitele sale, caracteristice creațiilor umane, „Iisus Hristos nu impune, ci sugerează, nu oferă alternative în mod justițiar, poruncitor, ultimativ”³⁴.

Afirmația că nu se poate construi nimic durabil în educație fără un model reprezintă pentru pedagogie și teologie un loc comun. Particularitatea educației Bisericii este dată și de principiul posibilității progresului spiritual personal: orice demers educativ reprezintă o încercare prin care omul – ființă personală – încearcă să imite Persoana supremă, pe Mântuitorul Iisus Hristos – Învățătorul lumii, model și valoare prin Sine, iar „întreaga operă didactică a Mântuitorului reprezintă o îndrumare și o orientare spre desă-vârșirea umană”³⁵.

Jan Amos Comenius consideră că finalitățile educației religioase pot fi atinse doar prin raportarea la modelul oferit de Hristos:

³³ Dorin OPRÎȘ, *Dimensiuni creștine ale pedagogiei moderne*, ediția a II-a, Ed. Sfântul Mina, Iași, 2010, pp. 65-73.

³⁴ Constantin CUCOȘ, *Educația religioasă. Repere teoretice și metodice...*, p. 43.

³⁵ Carmen-Maria BOLOCAN, *Catehetica și Didactica Religiei*, Ed. Sfântul Mina, Iași, 2008, p. 65.

„Creștinii trebuie să fie formați după exemplul Lui, luminați în spirit, sfinți în sânguința conștiinței și puternici în fapte (fiecare după vocația sa)”³⁶. Modelul hristic propune postularea iubirii aproapelui drept principiu al acomodării persoanei umane cu valorile supreme, prezentate și evaluate exclusiv de Persoana divină.

Educația fundamentată pe învățătura creștină păstrează elementele definitorii ale acesteia, care au fost menținute și dezvoltate independent de condițiile sociale sau politice ale perioadelor istorice parcurse în cele două milenii de creștinism. În enumerarea celor mai reprezentative astfel de elemente vom utiliza terminologia educațională actuală³⁷: subordonarea față de revelația divină; educația fundamentată pe modelul suprem; educația fundamentată pe iubire; subordonarea educației față de caracterul unic al persoanei umane; necesitatea perfecționării spirituale; valorizarea discipolului; respectarea particularităților de vârstă spirituală³⁸ și de vârstă biologică a ucenicilor; caracterul deschis al educației; educația pe tot parcursul vieții; formarea inițială și continuă a educatorilor; educația fundamentată pe intuiție; utilizarea mijloacelor de învățământ; evaluarea continuă a activității; legătura dintre religie și morală; educația prin activități comunitare; educația realizată prin valorile culturii.

³⁶ Jan Amos COMENIUS, *Didactica magna*, trad. Iosif Antohi, Ed. Didactică și Pedagogică, București, 1970, p. 43.

³⁷ Dorin OPRÎȘ, *Dimensiuni creștine ale pedagogiei moderne...*, pp. 84-113.

³⁸ Prin această sintagmă am definit stadiul de interiorizare a cunoștințelor religioase, ca formulă pentru necesara delimitare de vârsta biologică, în virtutea căreia elevii sunt repartizați într-o clasă sau alta; Dorin OPRÎȘ, „Aspecte ale relației profesor-elev în educația religioasă”, în: *Altarul Reîntregirii*, serie nouă, IX, nr. 1, ianuarie-iunie, 2004, pp. 134-146.

II. RELIGIA – DISCIPLINĂ DE ÎNVĂȚĂMÂNT

II.1. DISCIPLINA RELIGIE – REPER ESENȚIAL ÎN EFORTUL OMULUI ÎNSPRE REGĂSIREA DE SINE

Finalitățile disciplinei religie³⁹ sunt în relație directă cu idealul formulat de către Domnul Iisus Hristos: *cunoașterea lui Dumnezeu și dobândirea comuniunii de iubire cu El*, cunoaștere care se fundamentează pe adevărurile de credință revelate prin Însuși Cuvântul întrupat: „...proorocii simțeau cuvântul lui Dumnezeu în ei înșiși. Ceilalți oameni ascultau cuvântul lui Dumnezeu spus prin prooroci. [...] În Noul Testament a venit direct Iisus Hristos. [...] Nu pot spune că noi trăim ceea ce au trăit Apostolii, dar avem în toate cuvintele din Evanghelie cuvintele Lui personale, concrete, în formă omenească”⁴⁰.

Valoarea perenă a cuvintelor Logosului, subliniată de Însuși Mântuitorul Iisus Hristos: „Cerul și pământul vor trece, dar cuvintele Mele nu vor trece” (*Matei 24, 35*), asigură superioritatea educației creștine față de orice altă educație, al cărei conținut poate fi modificat în funcție de factori culturali, științifici, politici, sociali. Astfel, religia nu poate fi considerată o simplă disciplină de învățământ, al cărei statut și prezență în curriculumul școlar să constituie periodic subiectul unor decizii arbitrare ale factorilor politici, în baza unor dezbateri superficiale sau dominate de

³⁹ În sistemul de învățământ românesc, în urma unor ample dezbateri, disciplina de învățământ prin care se împărtășește elevilor învățătura revelată a fost denumită „Religie”, începând cu anul școlar 1993-1994.

⁴⁰ *** 7 *dimineți cu părintele Stăniloae*, convorbiri realizate de Sorin DUMITRESCU, editor Răzvan Bucuroiu, Ed. Anastasia, București, f.a., p. 9.

prejudecăți și opinii din care lipsește o evaluare complexă a elementelor acestei problematice.

Înlocuirea denumirii „educație moral-religioasă” – utilizată între anii 1990-1993 – cu cea de „religie” a avut în vedere și caracterul restrictiv al celei dintâi, care reducea oferta educației religioase în școală la dimensiunea morală a religiei. Chiar dacă aceasta are o importanță majoră, iar formarea morală a elevilor reprezintă una dintre finalitățile studierii religiei în școală, religia înseamnă mai mult decât oricare din celelalte dimensiuni ale ei⁴¹.

În înțelegerea acestui fapt, un important punct de plecare este definiția dată Religiei înseși, și anume, *legătura liberă, conștientă și personală a omului cu Dumnezeu*, fundamentată pe iubire și libertate și manifestată prin diferite forme de cinstire a Lui, în mod particular și public: rugăciunea rostită sau cântată, aducerea de daruri, participarea la slujbe și ceremonii religioase, practicarea virtuților. Astfel, Religia se prezintă ca o „creație în același timp umană și divină, [...] este însuși chipul spiritual al existenței generale”⁴².

Din perspectivă creștină, predispoziția spre religiozitate este înăscută în fiecare om, de aceea definiția dată acestuia – „suveran față de natură, supus Divinității, nemuritor și liber prin depășirea extramundană a condiției sale”⁴³ – relevă trăsătura esențială a Religiei: „postularea unei lumi invizibile, a unei ordini înalte, la care trebuie să se raporteze lumea faptelor vizibile”⁴⁴.

Spre deosebire de Dumnezeu, Singurul care Se poate autodefini: „Eu sunt Cel ce sunt” (*Ieșirea* 3, 14), omul se definește doar prin raportarea la El, la semenii și la natură. De aceea, pentru om existența Religiei este dependentă de voința lui Dumnezeu, a Cărui cunoaș-

⁴¹ Monica OPRÎȘ, *Religie și evaluare...*, pp. 269-270.

⁴² Vasile BĂNCILĂ, *Inițierea religioasă a copilului*, Ed. Anastasia, București, 1996, p. 18.

⁴³ Petre ȚUȚEA, *321 de vorbe memorabile*, Ed. Humanitas, București, 1993, p. 36.

⁴⁴ Vasile BĂNCILĂ, *Inițierea religioasă a copilului...*, p. 18.

tere și iubire devin idealul și din perspectiva eternității: „Și aceasta este viața veșnică: Să Te cunoască pe Tine, singurul Dumnezeu adevărat, și pe Iisus Hristos pe Care L-ai trimis” (Ioan 17, 3). Deducem de aici că idealul nu este o idee, ci o Persoană: „Ținta educației nu este o idee plămădită de mintea omului, nici o imagine psihologică evocată pentru a întâmpina nevoile superstițioase ale societății, ci Dumnezeu Cel Veșnic și mesajul Său către lumea Sa”⁴⁵.

Lectura textelor biblice și patristice relevă două aspecte esențiale pe care le presupune cunoașterea lui Dumnezeu: posibilitatea însușirii prin educația religioasă a adevărului revelat privind originea divină a omului și scopul său în lume: „Omul, care a fost zidit pentru a se putea bucura de bunurile dumnezeiești, trebuia să aibă sădită în el o înrudire firească cu Cel din care se împărtășește. De aceea a și fost înzestrat cu viață, cu rațiune, cu înțelepciune și cu toate bunătățile pe care numai firea dumnezeiască le are, pentru ca fiecare din acestea să trezească în el dorul după Dumnezeu cu Care se știe înrudit”⁴⁶, respectiv trăirea religioasă, ceea ce simte, gândește și exteriorizează omul față de El în anumite momente ale vieții: „Dacă va purta cineva numele de creștin, dar nu va traduce în viață toate cele legate de acest nume, unul ca acela își va renega numele”⁴⁷.

Între cele două aspecte există o relație de determinare: pe măsură ce omul înaintează în plan spiritual, printr-o viață religioasă autentică, cunoașterea pe cale rațională a lui Dumnezeu este însoțită de cunoașterea personală a Lui: „M-am răstignit împreună

⁴⁵ Constantin NECULA, *Ascultă Israel... Activitatea învățătoarească a Profeților în Vechiul Testament*, Ed. Tehnopress, 2004, p. 29.

⁴⁶ Sfântul GRIGORIE DE NYSSA, „Marele cuvânt catehetic sau despre învățământul religios”, în: *Scrieri. Partea a doua*, trad. Teodor Bodogae, Colecția *Părinți și Scriitori Bisericești*, vol. 30, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1998, p. 294.

⁴⁷ Sfântul GRIGORIE DE NYSSA, „Despre înțelesul numelui de creștin. Către Armoniu”, în: *Scrieri. Partea a doua ...*, p. 437.

cu Hristos; și nu eu mai trăiesc, ci Hristos trăiește în mine” (*Galateni 2, 20*). Ajuns pe această treaptă, omul are puterea de a nu mai păcătui și își manifestă iubirea față de întreaga creație a lui Dumnezeu.

Religia este o necesitate a firii umane și pentru faptul că doar ea răspunde la întrebările existențiale ale omului, la întrebările ultime ale acestuia, la întrebările inaccesibile științei: „Moartea devine relativă, ca o trecere, numai prin Religie – știința, oricât de savantă, nescotând omul decât aparent din regnul animal”⁴⁸.

Binecunoscuta expresie a Fericitului Augustin, pusă la începutul *Confesiunilor* sale: „Ne-ai făcut pe noi pentru Tine și neliniștit este sufletul nostru până ce se va odihni în Tine”⁴⁹, ne prezintă caracterul integrator al Religiei: „Religia este sediul adevărului transcendent în esență și unic ca principiul unic al tuturor lucrurilor”⁵⁰, recunoscut de pedagogia modernă – care de altfel și-a întemeiat sistemele de educație pe fundamente biblice – și de unii pedagogi contemporani⁵¹, dar care este acceptat cu dificultate de societatea laică, secularizată.

⁴⁸ Petre ȚUȚEA, *321 de vorbe memorabile...*, p. 79.

⁴⁹ Fericitul AUGUSTIN, *Confessiones (Mărturisiri)*, trad. Nicolae Barbu, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1994, p. 86.

⁵⁰ Petre ȚUȚEA, *321 de vorbe memorabile...*, p. 93.

⁵¹ De exemplu, pedagogul francez Maurice Debesse (1903-1998) relevă funcția de sinteză a valorilor religioase, indiferent de religia care le-a generat: „O religie, fie că se exprimă sau nu într-o confesiune definită, contopește, unifică familiile de valori”; M. DEBESSE, *Etapele educației*, trad. Magdalena Chelsoi, Ed. Didactică și Pedagogică, București, 1981, p. 107.

II.2. EDUCAȚIA RELIGIOASĂ ÎN SISTEMELE DE ÎNVĂȚĂMÂNT DIN EUROPA

Perspectiva generală privind rolul educației religioase în societatea din țările europene este legată mai ales de rolul pe care această dimensiune a educației poate să-l aibă în asigurarea unei conviețuiri care să încurajeze, în noua construcție europeană, dialogul și respectul pentru diferență, pe bazele oferite de morala religioasă. În aproape toate țările, cu excepția Franței, statul consideră că prin susținerea educației religioase nu pierde nimic din laicitatea sa și apreciază că acest tip de educație „nu este un program de economie, ci o investiție în viitor [...] și o dimensiune esențială a umanității”⁵². Părinții doresc o educație religioasă care să asigure accesul la valorile autentice ale umanității, iar copiii sunt în căutarea unor elemente pentru înțelegerea mesajului religios conținut inclusiv în creațiile literar-artistice și a unor modele care să-i conducă spre o mai bună înțelegere a persoanei umane și a lumii, în ansamblul său⁵³.

Preocupările ecleziastice menite să valorifice în plan educațional viața religioasă și culturală creștină au o tradiție îndelungată și constituie fundamentul educației contemporane europene. Existența școlilor mănăstirești a contribuit în Europa de Răsărit și în Europa de Apus, deopotrivă, la extinderea trăirii monastice de la rugăciune și muncă, spre anumite preocupări intelectuale și artistice. Transcrierea manuscriselor, înființarea de biblioteci, în care erau păstrate și valorificate creații religioase și laice ale

⁵² Willy SPIELLER, „Religionsunterricht an öffentlichen Schulen – ein Beitrag zur Integration”, în: *Tangram. Bulletin de la Commission federale contre le racisme*, nr. 14, 2003, p. 90.

⁵³ Peter SCHREINER, „Overview of religious education in Europe”, în: *Committed to Europe's Future. Contribution from Education and Religious Education*, Münster, Coordinating Group for Religious Education in Europe, 2002.

antichității, au contribuit la formarea noilor structuri culturale în Europa.

Pe baza experienței din școlile mănăstirești, în marile centre ecleziastice din Apus au fost organizate școlile episcopale sau catedrale⁵⁴, a căror amploare a atins apogeul în perioada domniei lui Carol cel Mare (768-814), cunoscut promotor al artelor și al educației, ctitor de numeroase astfel de școli întemeiate cu intenția dezvoltării unui întreg sistem educațional. În colaborare cu instituțiile educaționale ecleziastice el a încercat să introducă obligativitatea învățământului⁵⁵. Momentul reprezintă prima acțiune majoră de valorificare a capacității de organizare și desfășurare a educației de către Biserică, în demersuri susținute de autoritatea laică⁵⁶.

Învățământul elementar și mediu din Bizanț era accesibil tuturor băieților. În școlile medii organizate de către Biserică erau pregătiți viitorii funcționari din administrația imperială. Cea dintâi universitate cunoscută în creștinism este școala de filosofie și de știință fondată la Constantinopol de către împăratul Teodosie II, în anul 425. Prima universitate din Apus a fost cea din Salerno, întemeiată de către călugării benedictini în secolele VIII-IX. Acestea i-a urmat universitatea de la Sorbona, după numele întemeietorului ei, călugărul Sorbon, vestită pentru dezvoltarea studiilor din domeniul filosofic și teologic⁵⁷.

⁵⁴ Răspândirea restrânsă a cărților și dificultățile financiare ale acestor școli au făcut ca în procesul educativ textele religioase cele mai importante să fie scrise pe table de lemn și repetate cu elevii.

⁵⁵ Dumitru CĂLUGĂR, *Catehetica*, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1984, p. 39.

⁵⁶ Epoca lui Carol cel Mare rămâne un model pentru ceea ce înseamnă posibilitatea desfășurării educației printr-un parteneriat deschis între cele două instituții fundamentale: Biserica și Statul. Potențialul educativ al Bisericii era recunoscut și pus în lucrare prin implicarea Statului.

⁵⁷ I.Gh. STANCIU, *Istoria pedagogiei. Manual pentru clasa a XII-a, școli normale*, Ed. Didactică și Pedagogică R.A., București, 1997, pp. 64-65.

Din punct de vedere al dezvoltării științelor educației, conceptele care stau la baza pedagogiei moderne, formulate de către o serie de teoreticieni precum Comenius, Rousseau, Pestalozzi, Herbart, Fröbel etc., au inclus diferite modele de integrare a educației religioase în cadrul sistemelor de învățământ, pornind de la convingerea că o educație integrală nu poate să excludă dimensiunea spirituală a existenței umane. Perspectiva oferită de către marii teoreticieni ai pedagogiei moderne este cu atât mai importantă în perioada contemporană, cu cât aceștia au aparținut unor culturi și chiar confesiuni diferite.

Prezența disciplinei religie în sistemele de învățământ contemporane reprezintă expresia unei continuități la nivel pedagogic și instituțional, precum și o recunoaștere și o formă de valorificare a potențialului formativ-educativ al valorilor creștine propuse prin intermediul acestei discipline de învățământ în formarea personalității umane la nivel cognitiv, afectiv, volitiv și atitudinal.

Majoritatea țărilor europene alocă educației religioase, în planurile de învățământ, 1-3 ore/ săptămână⁵⁸ (de exemplu: Anglia și Țara Galilor – 1 oră; Austria – 2 ore; Belgia – 2 ore; Danemarca – 1 oră; Germania – 56-62 de ore (an); Grecia – 2 ore; Islanda – 1 oră; Irlanda – 92 de ore (an); Italia – 1,5 ore, Luxemburg – 3 ore; Malta – 2 ore; Norvegia – 78 de ore (an); Portugalia – 1 oră; România – 1 oră; Spania – 1,5 ore; Suedia – 1 oră etc.)⁵⁹.

În țările europene educația religioasă se realizează monodisciplinar (mai ales în Europa centrală și de Est), sau face obiectul unei predări integrate, alături de cunoștințe de etică, morală, științe

⁵⁸ În sistemele de învățământ în care educația religioasă se studiază mai mult decât 1 oră/săptămână, există tendința de a se prevedea un număr de ore mai mare pentru ciclul primar și mai mic pentru nivelul secundar de învățământ.

⁵⁹ Irina HORGĂ, *Dimensiuni curriculare ale educației religioase*, teză de doctorat, Universitatea București, Facultatea de Psihologie și Științele Educației, 2007, pp. 95-98.

sociale etc. (Belgia, Suedia, Danemarca, Olanda) în câteva situații, se realizează o abordare transcurriculară a acestora⁶⁰.

Proiectarea programelor școlare⁶¹ pentru educația religioasă reprezintă fie o responsabilitate a statului, fie a cultelor reprezentate într-o anumită țară sau a comunităților religioase locale, sau poate să constituie, așa cum este cazul țării noastre, rezultatul fericit al colaborării dintre instituțiile subordonate Ministerului Educației, cu atribuții în domeniu, și cultele recunoscute de către stat, prin comisiile de specialitate. De asemenea, între Stat și Biserică se împarte și responsabilitatea elaborării manualelor școlare și a auxiliarelor didactice⁶², prin demersuri specifice fiecăreia dintre țări.

II.3. RELIGIA ÎN ȘCOALA ROMÂNEASCĂ DE AZI

II.3.1. Argumente pentru prezența orei de religie în școală

Urmarea firească a redobândirii libertății religioase în 1989, după o jumătate de secol de ateism, a fost reintroducerea religiei ca disciplină de învățământ – demers care a generat diferite puncte de vedere, pro și contra. „Reintroducerea religiei după 1989 nu trebuie considerată un act inovator, ci o revenire la normalitate”⁶³, un sprijin important în realizarea acestui deziderat postdecembrist venind din partea unor importanți pedagogi, care au susținut atât prezența

⁶⁰ O situație specială există în Franța, unde religia nu este studiată în școlile publice, dar unde se discută despre introducerea unei discipline de învățământ prin intermediul căreia să se studieze istoria și cultura religiilor.

⁶¹ Vasile CREȚU, „Religia în spațiul public european”, în: Lucreția VASILESCU (coord.) *Cultură și religie. Statutul religiei și instrucția școlară*, Ed. Universității din București, București, 2009, pp. 351-354.

⁶² Irina HORGA, „Educația religioasă în curriculum-ul școlar. Modele și tendințe”, în: *Educația* 21, nr. 2/2005, Cluj-Napoca, pp. 126-127.

⁶³ Vasile GORDON, *Biserica și Școala. Analize omiletice, catehetice și pastorale*, Ed. Christiana, București, 2003, p. 137.

acesteia în planurile de învățământ, cât și „nevoia de a valorifica la nivel superior educația religioasă în școala românească”⁶⁴.

Reprezentanților clerului, dar și intelectualilor de prestigiu care susțineau importanța religiei în formarea personalității umane și în reconstrucția morală a societății, li se opuneau foști militanți ai regimului comunist, care considerau că această acțiune înseamnă o îndochinare periculoasă, dăunătoare, riscantă chiar, cu un alt fel de filosofie. Scriptura ne învață însă despre Cuvântul lui Dumnezeu că acesta nu este filosofie, ci „duh și viață” (*Ioan 6, 63*) și Adevărul, „care te face liber” (*Ioan 8, 32*).

Legitimitatea realizării educației religioase în școală este susținută cu argumente de ordin istoric, moral, cultural, psihologic, sociologic, ecumenic, teologic și pedagogic⁶⁵, fiecare dintre acestea contribuind la evidențierea unității axiologice promovate de creștinism, la înțelegerea pozitivă și superioară pe care această dimensiune a educației o oferă valorii persoanei umane, prin capacitatea de a contribui la o continuă formare și regenerare a structurilor de tip afectiv, atitudinal și volitiv ale acesteia, în perioade de timp și în spații culturale diferite.

Legislațiile din cele trei Țări Române, începând cu secolul al XVIII-lea, aveau în vedere prezența religiei ca disciplină de învățământ în școlile înființate de către stat⁶⁶. În acest context subliniem importanța monahului român Iosif Moesiodax (1725-1800)⁶⁷, pedagogul care marchează începutul teoretizărilor în plan educațional în Țările Române și care consacră termenul „Pedagogie” în spațiul

⁶⁴ Miron IONESCU (coord.), *Preocupări actuale în științele educației...*, p. 5.

⁶⁵ Detalierea acestor argumente a făcut obiectul mai multor lucrări realizate de pedagogi și de teologi.

⁶⁶ Aspecte istorice și juridice privind prezența religiei în sistemul de învățământ românesc au fost abordate și în lucrarea: Mircea PĂCURARIU, *Două sute de ani de învățământ teologic la Sibiu, 1786-1986*, Arhidiecezana, Sibiu, 1987.

⁶⁷ Dorin OPRIS, *Dimensiuni creștine ale pedagogiei moderne...*, pp. 349-361.

românesc⁶⁸. Recunoașterea de către pedagogii români a importanței Bisericii în dezvoltarea școlii românești și a culturii române s-a concretizat la modul cel mai înalt în reforma înfăptuită de ministrul Spiru Haret (1851-1912). Acest veritabil reformator al învățământului românesc era conștient că ridicarea condiției materiale și spirituale a poporului este realizabilă doar printr-o educație intelectuală, religioasă și morală de înaltă ținută⁶⁹. Așa se explică și întâietatea dată religiei între disciplinele de învățământ, iar ca o expresie a acestui fapt, aceasta era trecută prima în catalog.

Decretul privind reforma învățământului din 1948 a scos religia în afara școlii, educația religioasă revenind exclusiv în responsabilitatea Bisericii. Decizia a avut numeroase efecte negative pe termen lung, pe fondul exacerbării propagandei ateiste în toate domeniile vieții sociale și politice: „Sub regimul comunist, cu o perseverență într-adevăr diabolică, puterea a încercat, și în parte a reușit, să limiteze vocația Bisericii la lucrarea ei liturgică”⁷⁰. Cei cincizeci de ani de comunism au favorizat analfabetismul religios, au diminuat dorința împărtășirii euharistice, dar nu au reușit să-L exileze pe Dumnezeu din sufletele românilor.

În contextul istoric care a condus la prăbușirea regimului comunist ateu în țara noastră, poate fi prezentat și un argument rațional, desprins din realitatea acelor zile de decembrie 1989: „În focul acestei jertfe, tinerii (care au primit o educație ateistă, *n.n.*), cu cruciulițe pe pieptul lor deschis sacrificiului, cu lumânări și flori, au invocat: «Fără violență! Dumnezeu este cu noi!», Dumnezeul iubirii. Toate acestea dezvăluiau sufletul lor creștin. «Sufletul prin

⁶⁸ Iosif MOESIODAX, *Tratat despre educația copiilor sau Pedagogia*, trad. Alexe Horhoianu, Ed. Didactică și Pedagogică, București, 1974.

⁶⁹ Ion ALBULESCU, *Istoria gândirii și practicii pedagogice românești*, Ed. Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca, 2005, p. 200.

⁷⁰ † DANIEL, *Dăruire și dăinuire. Raze și chipuri de lumină din istoria și spiritualitatea românilor*, ediția a II-a, revăzută și completată, Ed. Trinitas, Iași, 2005, p. 349.

fire creștin», cum observase adânc Tertulian⁷¹. Conștiința tinerilor privind existența lui Dumnezeu și ajutorul primit pentru a-i învinge pe cei care nu au reușit să li-L scoată din suflet prin toată propaganda ateistă făcută, este un răspuns la faptul că introducerea religiei nu atentează în niciun fel la libertatea omului de a-și cristaliza propriile opinii și convingeri religioase.

Dezbaterile publice pe marginea acestui aspect au devenit mult mai aprinse atunci când s-a pus în discuție statutul religiei în cadrul sistemului de învățământ, în special după intrarea în vigoare a noii Constituții a României (1991). Cele mai controversate discuții au fost legate de obiecția de neconstituționalitate a acestui demers, fiind prezentate argumente *pro* și *contra*, pe baza unor articole din această Lege (vezi Caseta nr. 1)⁷².

Caseta nr. 1. Argumente pro și contra privind constituționalitatea introducerii religiei ca disciplină de învățământ, după 1989

Argumente pro:

- „nimeni nu poate fi constrâns să adopte o opinie ori să adere la o credință religioasă, contrare convingerilor sale” (art. 29, alin. 6)
- „în școlile de stat, învățământul religios este organizat și garantat prin lege” (art. 32, alin. 7)

Argumente contra (Principii încălcate):

- (principiul) „liberei dezvoltări a personalității umane” (art. 1, alin. 3)
- (principiul privind) „dreptul persoanei fizice de a dispune de ea însăși” (art. 26, alin.2)
- (principiul) „libertății de conștiință” (art. 29, alin. 1-2)

⁷¹ Constantin GALERIU, „Ora de religie în trecut și astăzi”, în: *Îndrumări metodologice și didactice pentru predarea religiei în școală*, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1990, p. 10.

⁷² Monica OPRÎȘ, „Statutul religiei ca disciplină de învățământ în școala românească”, în: M. BOCOȘ, V. CHIȘ, I. ALBULESCU, C. STAN (coord.), *Tradiții, valori și perspective în Științele educației*, Ed. Casa Cărții de Știință, Cluj Napoca, 2009, pp. 235-238.

Argumentele *pro* au condus la statuarea studiului religiei ca drept constituțional în condițiile în care se respectă dreptul părinților sau al tutorilor legali de a asigura, potrivit propriilor convingeri, educația copiilor minori, a căror răspundere le revine. Drepturile și libertățile cetățenilor, conform art. 11 din Constituția României, sunt „interpretate și aplicate în concordanță cu Declarația Universală a Drepturilor Omului, cu pactele și tratatele la care România este parte”. Or, acest document internațional⁷³ prevede atât posibilitatea realizării formale a educației religioase: „orice persoană are dreptul la libertatea gândirii, a conștiinței și a religiei; acest drept implică libertatea de a-și schimba religia sau convingerile, precum și libertatea de a-și manifesta religia sau convingerile sale, individual sau în colectiv, atât în public, cât și privat, prin învățământ, practici, cult și îndeplinirea de rituri” (art. 18), cât și dreptul părinților de a opta pentru acest tip de educație a copiilor lor: „părinții au, cu prioritate, dreptul să aleagă felul educației care urmează să fie dată copiilor lor” (art. 26).

De asemenea, un argument esențial îl constituie, așa cum s-a precizat în capitolul II.2, faptul că, în majoritatea țărilor europene, educația religioasă face parte din curriculum-ul școlar, cu 1-3 ore pe săptămână.

II.3.2. *Etape în definirea statutului disciplinei religie, după 1989. Documente legislative și demersuri ale Patriarhiei Române*

Reintroducerea disciplinei religie în cadrul sistemului de învățământ românesc, precum și definirea statutului acesteia în cadrul diferitelor documente oficiale ale ministerului educației, în legile sau în proiectele de legi privind educația, au fost marcate de

⁷³ Vezi lucrarea I. MOROIANU-ZLĂTESCU, E. MARINACHE, R. ȘERBĂNESCU, R. DEMETRESCU, I. OANCEA (coord.), *Principalele instrumente internaționale privind drepturile omului la care România este parte*, vol. I, *Instrumente universale*, Institutul Român pentru Drepturile Omului, București, 1997, pp. 10-13.

numeroase modificări, cele mai multe dintre acestea realizându-se în urma unor intervenții ale Patriarhiei Române.

Prezentăm în cele ce urmează câteva repere cronologice privind reintroducerea și statutul disciplinei religie, după anul 1989.

11 septembrie 1990: Începând cu anul școlar 1990-1991 s-a introdus „Educație moral-religioasă” în învățământul primar și gimnazial, cu statut de disciplină opțională și facultativă, câte o oră la două săptămâni, aprecierea rezultatelor obținute de elevi făcându-se prin acordarea de calificative⁷⁴.

1 februarie 1991: Din trimestrul II al anului școlar 1990-1991, disciplina „Educație moral-religioasă” se putea desfășura săptămânal, facultativ, în funcție de opțiunea elevilor și a fiecărui cult religios, dar și de posibilitățile școlii⁷⁵.

8 decembrie 1991: Constituția României prevedea în art. 32, alin. 7: „Statul asigură libertatea învățământului religios, potrivit cerințelor specifice fiecărui cult. În școlile de stat, învățământul religios este organizat și garantat prin lege”. Facem precizarea că majoritatea cultelor recunoscute în România înțeleg prin învățământ religios și religia ca disciplină de studiu în școală⁷⁶.

17 august 1993: Ca răspuns la adresa Patriarhiei Române nr. 4612/4.08.1993, Ministerul Învățământului arăta în adresa nr. 10398/17.08.1993 că, începând cu anul școlar 1993-1994, obiectul de învățământ „Educație moral-religioasă” se va numi „Religie”, iar aprecierea elevilor se va face prin note.

⁷⁴ Protocol încheiat între Ministerul Învățământului și Științei (nr. 150052/11.09.1990) și Secretariatul de Stat pentru Culte (nr. 7758/11.09.1990), art. 1-10.

⁷⁵ Comunicat al Ministerului Învățământului și Științei (nr. 9176/1.02.1991) și al Secretariatului de Stat pentru Culte (nr. 768/1.02.1991), art. 1.

⁷⁶ Alexandru Gabriel GHERASIM, „Învățământul realizat de cultele religioase din România”, în: *Studii Teologice*, serie nouă, III, nr. 4, octombrie-decembrie, 2007, pp. 82-83.

24 iulie 1995: *Legea Învățământului nr. 84/1995*, publicată în *Monitorul Oficial* al României, anul VII, nr. 162, din 31 iulie 1995, prevedea în art. 9, alin. 1: „Planurile învățământului primar, gimnazial, liceal și profesional includ religia ca disciplină școlară. În învățământul primar, religia este obligatorie, în învățământul gimnazial este opțională, iar în învățământul liceal și profesional este facultativă. Elevul, cu acordul părintelui sau al tutorelui legal instituit, alege pentru studiu religia și confesiunea”.

decembrie 1996: Patriarhia Română a făcut demersuri pentru modificarea articolului 9 din *Legea Învățământului*, printr-o inițiativă sprijinită prin semnăturile a peste un milion de credincioși (Temei nr. 1105/1996).

10 iulie 1997: Ordonanța de Urgență a Guvernului nr. 36/10.07.1997, publicată în *Monitorul Oficial* al României, Partea I, nr. 152, din 14 iulie 1997, modifica articolul 9 din *Legea Învățământului nr. 84/1995*, astfel: „Planurile învățământului primar, gimnazial, liceal și profesional includ religia ca disciplină școlară. Elevul, cu acordul părintelui sau al tutorelui legal instituit, alege pentru studiu religia și confesiunea”. Ca urmare a apariției Ordonanței de Urgență a Guvernului 36/1997, disciplina religie a fost introdusă în învățământul liceal începând cu anul școlar 1998-1999, cu statut obligatoriu la nivel instituțional, dar cu respectarea libertății elevilor de a alege – cu acordul părinților – confesiunea sau religia.

30 iulie 1999: *Legea Învățământului nr. 84/1995*, modificată prin *Legea nr. 151/30.07.1999*, privind aprobarea Ordonanței de Urgență a Guvernului nr. 36/1997, publicată în *Monitorul Oficial* al României, Partea I, nr. 370 din 3 august 1999, republicată în *Monitorul Oficial* al României nr. 606 din 10 decembrie 1999, legifera astfel statutul disciplinei religie: „(1) Planurile-cadru ale învățământului primar, gimnazial, liceal și profesional includ Religia ca disciplină școlară, parte a trunchiului comun. Elevul, cu acordul părinților sau al tutorelui legal instituit, alege pentru studiu religia și confe-

siunea. (2) La solicitarea scrisă a părinților sau a tutorelui legal instituit, elevul poate să nu frecventeze orele de Religie. În acest caz, situația școlară se încheie fără această disciplină. În mod similar se procedează și pentru elevul căruia, din motive obiective, nu i s-au asigurat condițiile pentru frecventarea orelor la această disciplină”.

11 aprilie 2001: Ministerul Educației și Cercetării a emis Ordinul nr. 3638/11.04.2001 și Ordinul nr. 3670/17.04.2001 care, deși păstrau disciplina religie în planurile-cadru ale învățământului primar, gimnazial, liceal și profesional, ca parte a trunchiului comun, prevedeau în articolul 2, respectiv în articolul 5: „La solicitarea scrisă a părintelui sau a tutorelui legal instituit, elevul poate să nu frecventeze orele de Religie. În această (ultimă) situație, elevul își va alege în locul disciplinei Religie, o disciplină opțională”.

8 ianuarie 2007: *Legea nr. 489/2006* privind libertatea religioasă și regimul general al cultelor, publicată în *Monitorul Oficial*, Partea I, nr. 11/8.01.2006, dezvoltă prevederea constituțională cu privire la disciplina religie astfel: „În învățământul de stat și particular, predarea religiei este asigurată prin lege cultelor recunoscute” (art. 32, alin. 1).

17 decembrie 2007: Ministerul Educației, Cercetării și Tinerețului a supus dezbaterii publice proiectul *Legii învățământului pre-universitar*, în care se arată ca religia este inclusă doar în planurile-cadru ale învățământului primar și gimnazial, ca parte a trunchiului comun (art. 10, alin. 1). Pentru menținerea disciplinei religie și în planurile-cadru ale învățământului liceal, în cadrul campaniei Patriarhiei Române, „Nu vrem liceu fără Dumnezeu!”, s-au primit în anul 2008 peste 140000 de mesaje de susținere din întreaga țară. De asemenea, reprezentanții cultelor religioase recunoscute în România s-au întrunit în data de 29 februarie 2008 la Palatul Patriarhiei din București pentru a-și exprima poziția comună cu privire la menținerea disciplinei religie în planurile-cadru ale învățământului liceal, ca parte a trunchiului comun, în proiectul de lege amintit.

16 martie 2009: Prin Ordinul nr. 3410/16.03.2009 al Ministerului Educației, Cercetării și Inovării s-au aprobat planurile-cadru de învățământ pentru clasele IX-XII, filierele teoretică și vocațională, cursuri de zi. Cu privire la disciplina religie se prevedea în articolul 6: „(1) Planurile-cadru ale învățământului liceal includ religia ca disciplină școlară, parte a trunchiului comun; elevul, cu acordul părinților sau al tutorelui legal instituit, alege pentru studiu religia și confesiunea. (2) La solicitarea scrisă a părinților sau a tutorelui legal instituit, elevul poate să nu frecventeze orele de religie. În acest caz, situația școlară se încheie fără această disciplină”.

30 aprilie 2009: Proiectul de Lege a Învățământului Preuniversitar al *Comisiei Prezidențiale pentru Analiza și Elaborarea Politicilor din Domeniile Educației și Cercetării din România* excludea disciplina religie din planurile-cadru ale învățământului liceal și oferea un statut incert acesteia în învățământul primar și gimnazial (art. 37, alin. 1). Prin adresa nr. 3780/17 august 2009, Patriarhia Română solicita Ministerului Educației, Cercetării și Inovării păstrarea disciplinei religie în planurile-cadru ale învățământului primar, gimnazial și liceal, ca parte a trunchiului comun, așa cum era prevăzut în *Codul educației*, art. 12, un proiect al ministerului educației, din 9 august 2009.

15 septembrie 2009: În ședința comună a Camerei Deputaților și Senatului, Guvernul României și-a asumat răspunderea pentru *Legea educației naționale*, înregistrată la Camera Deputaților cu nr. 393/7.09.2009, modificată și completată, urmare a includerii amendamentelor acceptate, menținând disciplina religie în planurile-cadru ale învățământului primar, gimnazial și liceal, ca parte a trunchiului comun.

14 aprilie 2010: Guvernul României transmitea Parlamentului României un nou proiect al *Legii educației naționale*, într-o formă diferită de textul aflat anterior în dezbateri publice, referitor la statutul orei de religie. Astfel, în art. 17, alin. 3 se arata: „La cerere, în locul orei de religie, elevii pot urma cursuri de istoria religiilor,

istoria culturii și artelor sau alte cursuri utile în formarea comportamentului etic, social sau comunitar”. Patriarhia Română și-a exprimat dezacordul cu privire la această prevedere a proiectului de lege, care diminua importanța orei de religie între celelalte discipline școlare și putea genera forme de abuz (adresa nr. 2455/27.04.2010 către Președintele Camerei Deputaților).

19 mai 2010: Camera Deputaților adopta proiectul *Legii educației naționale și învățarea pe tot parcursul vieții*, incluzând observațiile și solicitările Patriarhiei Române cu privire la statutul orei de religie și al cadrelor didactice care predau această disciplină. Astfel, în art. 17 din proiectul de lege se arăta: „(1) Planurile-cadru ale învățământului primar, gimnazial, liceal și profesional includ Religia ca disciplină școlară, parte a trunchiului comun. (2) La solicitarea scrisă a elevului major, respectiv a părinților sau a tutorelui legal instituit, pentru elevul minor, elevul poate să nu frecventeze orele de religie. În acest caz, situația școlară se încheie fără disciplina Religie. În mod similar se procedează și pentru elevul căruia, din motive obiective, nu i s-au asigurat condițiile pentru frecventarea orelor la această disciplină.

(3) Disciplina Religie poate fi predată numai de personalul didactic calificat conform prevederilor prezentei legi și abilitat în baza protocoalelor încheiate între Ministerul Educației, Cercetării, Tineretului și Sportului și cultele religioase recunoscute oficial de stat.”

În prezent, religia are caracter obligatoriu în oferta curriculară a școlii, dar opțiunea pentru frecventarea acestei discipline aparține elevului, cu acordul părinților⁷⁷.

⁷⁷ Irina HORGA, „Educația religioasă în școală – abordări și tendințe europene,” în: *Învățământul religios și teologic în România*, Ed. Techno Media, Sibiu, 2006, p. 31.

II.3.3. Așteptările familiei, ale școlii și ale societății față de educația religioasă în învățământul românesc. Rezultatele unor cercetări

Pornind de la realitatea că multe dintre opiniile exprimate în mass-media cu referire la necesitatea orei de religie, respectiv la diferite aspecte pozitive și mai ales negative legate de această disciplină se află între cadrele limitelor cunoașterii comune, prezentarea așteptărilor familiei, școlii și societății față de educația religioasă o vom fundamenta pe investigațiile realizate – în echipe sau individual – de cercetători în domeniul științelor educației și de sociologi.

Amintim câteva dintre rezultatele cercetării naționale⁷⁸, *Educația moral-religioasă în sistemul de educație din România*, realizată în cadrul Institutului de Științe ale Educației⁷⁹, București, în anul 2008, de un grup de cercetători din *Laboratorul Teoria educației*: M. Cuciureanu, S. Velea (coord.), G. Alecu, D. Badea, S. Farca, A. Mircea, C. Novak, E. Negreanu, O. Gheorghe, pe un eșantion reprezentativ de 2436 elevi cu vârsta cuprinsă între 14-19 ani, 583 părinți, 515 diriginți și 131 profesori de religie, din 94 de școli din țară.

Analiza răspunsurilor la întrebarea *Cât de importantă este credința religioasă în viața dumneavoastră?*, cu posibilitatea de alege între *importantă, puțin importantă, neimportantă, nu știu*, evidențiază procente foarte mari la răspunsurile maxime⁸⁰: 85,7% elevii; 91,4% părinții; 88,6% profesorii diriginți. Aceste rezultate reflectă

⁷⁸ O sinteză a acestei cercetări o reprezintă studiul: Adrian MIRCEA, „Educația moral-religioasă în România. Rezultatele unei cercetări naționale” (publicat în: Monica OPRÎȘ, coord., *Demersuri investigative în educația religioasă*, Ed. Reîntregirea, Alba Iulia, 2010, pp. 51-70).

⁷⁹ Această instituție de cercetare științifică, cu profil educațional, funcționează în subordinea directă a Ministerului Educației, Cercetării, Tineretului și Sportului din România.

⁸⁰ În cazul în care cercetarea ar fi cuprins și elevi de ciclul primar și gimnazial, procentele menționate ar fi fost sensibil mai mari, date fiind rezultatele altor cercetări realizate la aceste cicluri de învățământ.

înțelegerea credinței drept valoare fundamentală, cu importanță decisivă în viața proprie a acestor categorii de subiecți.

O întrebare din chestionarul administrat elevilor, respectiv părinților, a avut în vedere perioada din timpul școlarității când consideră că ar trebui să fie studiată religia. Datele cercetărilor⁸¹ sintetizate de noi în tabelul 1 relevă preferința elevilor și a părinților, în procente mari, pentru studierea religiei pe toată perioada școlarității:

Perioada studierii religiei pe parcursul școlarității. Tabelul 1.

Perioada	Elevi	Părinți
toată perioada școlarității (I-XII)	77,0%	70,2%
școlaritatea obligatorie (I-X)	12,4%	17,3%
învățământul primar	6,4%	5,8%
mai puțin de patru ani	1,2%	1,9%
deloc	1,7%	2,7%
non-răspunsuri	1,3%	2,1%

Părinții așteaptă din partea școlii o ofertă educațională care să includă educația religioasă ca factor de apropiere față de adevăratele valori și tradiții religioase și culturale, de echilibru față de asaltul nonvalorilor morale din societatea noastră și față de promovarea tot mai agresivă a violenței și imoralității prin mass-media. Reprezintă deja o realitate pentru societate probleme precum recrudescența cazurilor de suicid la elevi, incidența cazurilor de toxicomani și persoane infectate cu HIV/ SIDA în rândul tinerilor, înmulțirea alarmantă a cazurilor de violență în care sunt implicați copii și tineri (în școală și în afara acesteia), accelerarea maturizării copiilor, în special ca urmare a vizionării de programe TV inadecvate vârstei lor, fără o înțelegere profundă a efectelor complexe ale sexualității asupra întregii personalități. Educația religioasă poate să ofere ti-

⁸¹ Adrian MIRCEA, „Educația moral-religioasă în România...”, p. 61.

nerilor o înțelegere superioară a vieții și a valorii acesteia, precum și un suport puternic pentru rezolvarea propriilor probleme.

Rezultatele cercetării realizată de cercetător științific principal III dr. Irina Horga⁸², de la Institutul de Științe ale Educației, pe un eșantion de 1060 de elevi din 12 județe, 112 profesori de religie, inspectorii de religie și responsabilii pe probleme de curriculum și educație ai fiecărui cult, relevă faptul că 82% dintre elevii chestionați sunt de acord cu statutul actual, de obligativitate a orei de religie, cu stabilirea posibilității de dispensă, prevăzut de altfel în Legile educației de până acum. 14% sunt în favoarea studierii opționale a religiei, 3% o doresc în afara orarului școlar, iar 1% nu și-au exprimat opinia. „Obligativitatea este susținută cu o varietate de argumente, care fac referire la importanța educației religioase în domeniul cultural, în planul dezvoltării integrale a personalității, precum și în vederea pregătirii elevilor pentru o societate din ce în ce mai multiculturală, multietnică și multireligioasă. Puțini dintre elevii chestionați și-au exprimat opțiunea ca ora de religie să fie opțională sau să nu facă parte din curriculumul școlar, contra-argumentele fiind adesea construite pe nemulțumiri sau dezamăgiri legate de prestația profesorului de religie, de relația cu acesta sau de tipul conținuturilor predate”⁸³.

Importanța orei de religie este evidențiată și de procentul mare de diriginți (profesori de alte specialități decât religie) care și-au exprimat opinia în favoarea prezenței acestei discipline în cadrul școlar: 52,8% sunt în favoarea statutului de disciplină obligatorie, iar 27,4%, al celui de disciplină opțională⁸⁴.

⁸² O parte a acestei cercetări a fost publicată: Irina HORGA, „Educația religioasă în școala românească – rezultatele unei cercetări”, în: Dorin OPRÎȘ (coord.), *Coordonate ale cercetării pedagogice în domeniul educației religioase*, Ed. Reîntregirea, Alba Iulia, 2009, pp. 34-60.

⁸³ Irina HORGA, „Educația religioasă în școala românească...”, p. 46.

⁸⁴ Adrian MIRCEA, *Educația moral-religioasă în România...*, p. 61.

În ceea ce privește prezența simbolurilor religioase în școli, se constată convergența opiniilor tuturor categoriilor de subiecți investigați în favoarea acestora, în procente descrescătoare: profesori de religie (91,6%), părinți (77,5%), elevi (67,4%), diriginți (60,6%). Ultimele două categorii dețin procentajele cele mai mari la categoria „nu am o opinie clară”: 21,4% – diriginți și 20,6% – elevi. 15% dintre diriginți, preponderent bărbați cu vârsta peste 50 de ani, se pronunță împotriva acestor simboluri în școală⁸⁵.

O cercetare sociologică relevantă pentru rolul orei de religie în societate a avut în vedere consumul de droguri la elevii din liceele județului Alba, pe un eșantion de 2000 de elevi, din 90 de clase, aparținând unui număr de 35 de licee. Cercetarea a fost realizată de Centrul de Prevenire, Evaluare și Consiliere Antidrog Alba, în colaborare cu mai multe instituții, între care Catedra de Sociologie a Universității „1 Decembrie 1918” Alba Iulia. Unul dintre itemii chestionarului le cerea elevilor să aleagă, în ordinea preferinței, trei dintre motivele care îi determină să nu consume droguri, dintr-o listă de 12 motive din diferite categorii: religios-morale, sociale, economice, psihologice etc. Analiza răspunsurilor în procentele cumulate pentru cele trei locuri reflectă faptul că 51,7% dintre elevi au ales frica de Dumnezeu și conștiința drept principale motivații, care au depășit în procente teama de dependență (46,8%), frica de moarte (36,7%) etc.⁸⁶.

Cu siguranță că pot fi aduse și alte argumente privind modul în care ora de religie încearcă să răspundă așteptărilor pe care familia, școala și societatea le au de la aceasta. Mărturiile elevilor, ale părinților, ale profesorilor și ale directorilor de școli etc. vin să susțină datele cercetărilor realizate în spațiul neteologic, extrem de concludente pentru importanța și necesitatea acestei discipline de învățământ la toate nivelurile de școlaritate.

⁸⁵ Adrian MIRCEA, „Educația moral-religioasă în România...”, p. 62.

⁸⁶ Mihaela-Valentina PĂUN, Ioan-Mihail DAN, *Drogurile nu sunt o alternativă. Cercetare sociologică privind consumul de droguri în rândul liceenilor din județul Alba*, Ed. Reîntregirea, Alba Iulia, 2009, p. 75.

III. ACTUALITATE ȘI PERSPECTIVE ÎN REALIZAREA EDUCAȚIEI RELIGIOASE ÎN ȘCOALA ROMÂNESCĂ

III.1. PROGRAMELE ȘCOLARE ȘI MANUALELE DE RELIGIE – DOCUMENTE FUNDAMENTALE ÎN REALIZAREA UNEI EDUCAȚII EFICIENTE

III.1.1. *Programele școlare la disciplina religie*

Elaborarea programelor școlare de religie s-a dovedit a fi un demers sinuos, cu dificultăți și implicații multiple în configurarea unei structuri care să facă posibilă atingerea finalităților educației religioase.

Programa analitică pentru clasele I-IV, iar ulterior I-VIII, utilizată după 1990, a avut la bază documente curriculare din perioada interbelică, iar dominantă acestui curriculum a constituit-o centrarea pe conținuturi din domeniile teologiei, reprezentate de concepte simbolice, abstracte, neadaptate la vârsta școlară și care, implicit, a condus la o învățare preponderent de tip reproductiv.

În contextul reformei învățământului, începând cu anul 1998, în paralel cu statuarea orei de religie ca parte a trunchiului comun la toate nivelurile și la toate clasele, s-au elaborat noi *Programe școlare* pentru clasele I-XII, centrate pe obiective/competențe, care au suferit ulterior unele modificări. Principala dificultate întâmpinată de profesorii de religie a reprezentat-o structurarea conținuturilor, programele reclamând preponderent competențe din domeniul teologic. Denumirile unităților de învățare și conținuturile învățării subsumate acestora au fost preluate din lucrările de teologie. În aceste condiții a devenit mai mult decât necesar în activitatea profesorilor un permanent transfer al valorilor din domeniul teologic

în cel religios, cu un caracter preponderent formativ-educativ, astfel încât noțiunile studiate să poată fi percepute și asimilate de către elevi ca fiind esențiale pentru propria devenire religioasă. Din păcate, complexitatea unui atare parcurs l-a făcut adesea dificil elevilor și, din nefericire, uneori, chiar profesorilor.

Noua revizuire a programelor școlare de religie – intrate în vigoare la începutul anului școlar 2008-2009 – este marcată în special de reformularea denumirilor unităților de învățare, de descongestionare și de transferul anumitor conținuturi fie la un nivel inferior, fie superior celui din forma anterioară. De asemenea, se remarcă intrarea în vigoare în plan sincron a tuturor programelor de religie la ciclul primar, gimnazial și liceal, ceea ce face extrem de dificilă realizarea unui continuum informativ și formativ-educativ.

În cadrul Programului Comisiei Europene „Education & Training 2010”, grupul de lucru „Basic skills entrepreneurship and foreign languages” a stabilit opt domenii de competențe-cheie pe care trebuie să se concentreze sistemele de învățământ europene: comunicarea în limba maternă; comunicarea în limbi străine; alfabetizarea matematică și competențe de bază în științe și tehnologii; competențe ITC; a învăța să înveți; competențe civice și interpersonale; competențe antreprenoriale; „sensibilitatea la cultură”.

După cum se observă, niciuna din cele opt competențe-cheie nu se adresează exclusiv educației religioase, însă prin conținuturile, atitudinile și valorile promovate, disciplina religie contribuie în special la formarea competențelor-cheie care vizează domeniile: a învăța să înveți, competențe interpersonale, interculturale, sociale și civice și „sensibilitate la cultură”, astfel⁸⁷:

⁸⁷ Modalitățile prin care religia poate contribui la formarea competențelor-cheie au fost formulate de cercetător științific dr. Irina HORGĂ, expert în Curriculum, și publicate în *Nota de prezentare a Programei școlare de religie, clasele a IX-a – a X-a*, 2004. Acestea au fost preluate și în *Nota de prezentare a Programei școlare de religie, clasele a IX-a – a XII-a și școlile de arte și meserii*, București, 2008, www.edu.ro.

A învăța să înveți:

- **abilități:** manifestarea autonomiei, a perseverenței și a disciplinei în procesul de învățare, reflecția critică asupra diferitelor aspecte ale învățării, din perspectiva propriei identități religioase și a atitudinii ecumenice;

- **atitudini:** aprecierea pozitivă a învățării și a importanței acesteia pentru dezvoltarea proprie; adaptabilitate și flexibilitate în raportarea la cele învățate; automotivație și inițiativă în procesul de învățare; dorință de dezvoltare și perfecționare permanentă;

Competențe interpersonale, interculturale, sociale și civice:

- **cunoștințe:** informații despre propria credință și despre alte credințe și convingeri; cunoștințe referitoare la principalele evenimente din istoria Bisericii; noțiuni referitoare la atitudini și comportamente creștine în relația cu aproapele și în raportarea la comunitate; modele biblice de comportament și de viață;

- **abilități:** asumarea și susținerea propriei identități religioase; integrarea în comunități variate din punct de vedere al convingerilor; respectarea opiniilor și a comportamentelor semenilor; eliminarea din comportament a oricărei forme de violență pe criterii religioase; medierea situațiilor conflictuale care pot apărea la nivelul comunității;

- **atitudini:** înțelegerea diferențelor dintre valorile specifice diferitelor religii; respectul față de cei de alte credințe și convingeri; responsabilitate în raport cu propriul comportament; acceptarea diversității și susținerea coeziunii la nivelul comunității; implicarea în viața comunității;

„Sensibilitate la cultură”:

- **cunoștințe:** contribuția religiei la cultura și civilizația universală (istorie, limbă, literatură, artă, civilizație etc.);

- **abilități:** analizarea, compararea și dezbaterrea vizând rolul religiei în cultura universală;

- **atitudini:** asumarea propriei identități religioase și manifestarea respectului pentru alte credințe; manifestarea unor atitudini pozitive față de formele de expresie culturală.

Valoarea competențelor care pot fi formate prin intermediul orei de religie relevă rolul acestei discipline de învățământ în formarea profilului viitorului cetățean european, pe baze creștine, în contextul dat de noile provocări ale lumii moderne, în special terorismul și extremismul religios, determinat de interferențele dintre populații cu religii și culturi diferite.

III.1.2. *Manualele școlare de religie*

Manualul concretizează în mod dinamic programa școlară – *platforma* pe baza căreia a fost elaborat – iar realizarea de noi manuale a reprezentat o etapă importantă în cadrul reformei curriculare. Prin apariția manualelor alternative s-a încercat realizarea unui salt semnificativ și din perspectiva respectării particularităților de vârstă, de grup și individuale ale elevilor. De asemenea, s-a avut în vedere deschiderea accesului spre exprimarea unor abordări diferite ale programei școlare, toate acestea cu dorința mărturisită de a se constitui și într-un exercițiu democratic.

Introducerea după 1989 a religiei ca disciplină de învățământ, parte a trunchiului comun, a determinat elaborarea programelor școlare și a manualelor școlare în conformitate cu cerințele noului Curriculum, ceea ce a reclamat din partea autorilor un efort substanțial în cunoașterea finalităților, în selectarea conținuturilor, în tratarea acestora, ținând cont de particularitățile unui manual de religie⁸⁸, între care:

- prezentarea faptului religios, din punct de vedere dogmatic, ritualic, istoric, cultural etc.;

⁸⁸ Constantin CUCOȘ, *Educația religioasă. Reper teoretice și metodice...*, p. 224.

- propunerea de metode specifice de apropiere de credință prin sugerarea unor comportamente dezirabile, la care elevul să adere în mod liber;
- prezentarea valorilor religioase din perspectivele multiple ale cunoașterii, îmbinând latura formativă cu cea informativă;
- utilizarea unui limbaj specific, atât din perspectiva religiei, cât și a particularităților elevilor cărora li se adresează;
- utilizarea în mod integrator de concepte călăuzitoare încorporate în anumite discipline (științe, filosofie, literatură, istorie, logică etc.), imprimându-le acestora o nouă demnitate axiologică, epistemologică și acțională.

Spre deosebire de documentele școlare de la alte discipline, în cazul religiei, acestea sunt aprobate și de forurile bisericești, în cazul cultului ortodox, de către comisia de specialitate din cadrul Patriarhiei Române.

În mod inevitabil, în dinamica schimbărilor din societatea contemporană, educația, în general, și manualul școlar, în special, au constituit obiectul unor discuții și aprecieri dintre cele mai favorabile, dar și prilejul unor polemici aprinse, la cele mai înalte niveluri. Pornindu-se de la setul de informații pe care manualele le conțineau, considerat mai ales în debaterile din mass-media prea ridicat, în anul 2008 au fost operate o serie de descongestionări ale programelor școlare la toate clasele și la toate disciplinele de învățământ, inclusiv la religie.

Polemicele mai aprinse iscate în jurul anumitor manuale alternative de religie – pe baza unor critici care au fost fie nefondate, fie exagerate, fie formulate pe baza unor elemente scoase din context – au generat chiar o anumită restructurare a programelor școlare care au stat la baza elaborării acestora.

Intrarea în vigoare în plan sincronic a noii programe, începând cu anul școlar 2008-2009, a condus la situația actuală, fără termen de comparație în învățământul actual românesc, în care religia este singura disciplină de învățământ cu manuale doar parțial va-

labile la clasele I-IV și IX-X⁸⁹. În acest context menționăm și faptul că o situație particulară se înregistrează la clasele V-VIII, la care practic nu au existat manuale de religie după 1989.

În aceste condiții dificile, efectele pozitive înregistrate la nivelul acestei discipline de învățământ constituie rezultatul vocației puse în lucrare cu ajutorul harului divin de către profesorii de religie, precum și al apariției și al utilizării eficiente a unor materiale didactice auxiliare.

III.2. TRANSMITEREA ȘI PRIMIREA ÎNVĂȚĂTURII REVELATE, A CREDINȚEI CA CENTRU DE LUMINĂ AL VIEȚII

Provocările lumii contemporane, evoluția societății secolului al XXI-lea – în care dezvoltarea spiritului activ, abilitatea de a gândi deschis, creativ, de a fi cooperant în realizarea de activități, de a accepta puncte de vedere diferite și de a lua decizii corecte pe baza acestora constituie o premisă a integrării în noile structuri sociale – determină modificări și la nivel de politici educaționale, de care educația religioasă realizată în școală și în afara acesteia trebuie să țină cont.

Finalitățile religiei presupun existența unui set de noțiuni, pe baza cărora să poată începe dificilul demers al modelării sufletului uman. Prin specificul său, religia ca disciplină de învățământ își propune să transmită cuvântul Domnului care să devină „duh și viață” (*Ioan 6, 63*) pentru fiecare participant la actul educație. Nivelul formativ al conținuturilor educației religioase este diferit: unele dintre acestea sunt formative prin ele însele, iar altele devin formative prin procesul educațional parcurs pentru a se ajunge la

⁸⁹ Ne referim la învățământul obligatoriu.

cunoașterea lor și prin structurile intelectuale, afective, voliționale și acționale pe care le dezvoltă⁹⁰.

Conținuturile predate elevilor le asigură posibilitatea de a progresa în cunoașterea învățaturii ortodoxe și a regulilor de morală fundamentate pe învățătura revelată, printr-un demers în care cunoașterea, trăirea și exprimarea acesteia se sprijină reciproc. Acest fapt implică predarea conținuturilor astfel încât să asigure depășirea învățării de tip reproductiv și conducerea elevilor spre alte tipuri de învățare, mult mai aproape de nivelul intelectual, cultural, spiritual la care se află: învățarea prin dialog, prin descoperire, prin acțiune, prin asociere de idei, prin imitație, prin experiență.

Prin activitatea Sa de învățător, Domnul Iisus Hristos a evidențiat nu doar necesitatea utilizării celor mai potrivite metode educaționale, ci și rolul esențial al educatorului în progresul intelectual și spiritual al învățăceilor. În orice demers educativ, dar mai cu seamă în cel religios, elevul participă activ în măsura în care recunoaște în dascălul său un îndrumător dispus să-l accepte din iubire, așa cum este el, să-l sprijine în eforturile sale și să-l ajute să înțeleagă și să depășească nereușitele de moment.

Suportul unei astfel de atitudini îl reprezintă trăirea religioasă a profesorului, impusă de exigența profesiei de a-i călăuzi pe alții, de experiența personală impusă „călăuzei”: „Țineți cont de faptul că nu puteți duce pe cineva acolo unde voi nu ați fost. Dacă nu ai parcurs drumul respectiv nu poți conduce pe altcineva pe acel drum. Ghid poate fi acela care a parcurs drumul”⁹¹. Devierile unor profesori de religie de la „Cale” reprezintă cazuri izolate, iar când spunem acest lucru ne fundamentăm argumentarea tot pe rezultatul cercetărilor întreprinse, opiniile elevilor în favoarea religiei fiind

⁹⁰ Dorin OPRÎȘ, Monica OPRÎȘ, *Metode active de predare-învățare. Modele și aplicații la religie*, Ed. Sfântul Mina, Iași, 2006, p. 9.

⁹¹ Antonie de SOUROZH, *apud* Constantin COMAN, *Ortodoxia sub presiunea istoriei*, Ed. Bizantină, București, 1995, p. 70.

susținute în foarte multe situații de prestația profesorului de religie, de capacitatea empatică, de trăirea religioasă a acestuia etc.

Modelul Celui care ne-a spus că *El este Calea* se reflectă și în modul în care și-a expus învățătura Sa ascultătorilor Săi de diferite vârste și categorii sociale. Preafericitul Părinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, prezintă principalele caracteristici ale limbajului capabil să producă în sufletul învățăceilor dorința spre o viață al cărei centru de lumină să fie credința: limbajul „Să nu fie prea greoi, dar nici infantil, nici prea «tehnic», nici prea simplist. Pe de altă parte, și aici aș dori să subliniez, trebuie găsit acel limbaj al credinței care să aibă de a face cu viața. Ați văzut, Mântuitorul, când vorbea mulțimilor, folosea exemple și imagini din viața cotidiană. Să apelăm la acel limbaj, din care să rezulte că, de fapt, credința nu se adaugă la viața noastră, ci este centrul de lumină al vieții de fiecare zi”⁹².

Transmiterea prin limbajul credinței a învățaturii revelate atrage după sine și valorizarea elevului. Orice acțiune didactică religioasă are sens în măsura în care-l ajută pe elev să-și valorifice propriile capacități, înțelese în lumina învățaturii creștine drept talanți deveniți virtuți. Mediul educativ în care se dezvoltă elevii, chiar de aceeași vârstă biologică, poate determina diferențe esențiale în ceea ce privește vârsta spirituală a acestora. Un mediu marcat de religiozitate va favoriza dezvoltarea spirituală a elevilor, la fel cum pot exista situații în care tinerii – dat fiind faptul că adesea doar la ora de religie învață într-un cadru formal despre Dumnezeu, intră în comuniune cu El prin rugăciune, prin lectură biblică și patristică sau discută despre aspecte privind viața religioasă – vor întâmpina dificultăți în devenirea lor spirituală dacă sunt privați de șansa educației religioase realizate în școală.

⁹² † DANIEL, *Dăruire și dănuire...*, p. 354.

Acest aspect reiese și din răspunsurile elevilor la chestionarele din cadrul cercetărilor-acțiune întreprinse: „Cred că în orele de religie suntem mai aproape unii de alții și ne aducem aminte de Dumnezeu. Sunt convins că, dacă nu ar fi religia, L-am uita sau ne-am aduce tot mai rar aminte de El. Nici nu concep viața de elev fără religie.” (N.Ș.); „Să presupunem că nu am avea religia ca disciplină de învățământ. Mă îndoiesc că toți elevii dintr-o clasă sau școală ar dedica o oră pe săptămână întâlnirii cu Dumnezeu, așa cum o facem prin intermediul orei de religie, săptămânal. Întrebările pe care le punem și lucrurile pe care le învățăm la ora de religie nu ar fi posibile în alte condiții.” (T.S.)⁹³.

La dificultățile care țin de limitele cunoașterii de către profesor a particularităților psihologice, sociologice, biologice ale elevilor se adaugă și cele axiologice, respectiv sistemul de valori la care aderă sau pe care îl acceptă fiecare elev, în funcție de diferiți factori: mediul familial, grupul de prieteni, modelele alese, nivelul cultural, idealul propriu, influențele din mass-media, apariția tendinței de mimetism etc. Atunci când aceste aspecte intră în sfera non-valo-rilor, realizarea educației religioase (și nu numai) a elevilor care le promovează devine extrem de dificilă.

O soluție viabilă ar fi conlucrarea reală și susținută dintre cei trei factori educativi principali: familia, Școala și Biserica, entități educative aflate uneori în contradicție, fapt ce conduce la transmiterea către copii și tineri de mesaje care cu greu pot fi aduse la un numitor comun. Fiecare dintre acestea tinde adesea să delege alteia responsabilitatea pentru educarea copiilor. Familia consideră că școala este specializată în educarea copiilor și principala sau chiar singura responsabilă în acest sens; școala tinde să reducă rolul ei la unul strict informativ; parohia întâmpină dificultăți în dialogul cu tinerii, nereușind să propună trasee educaționale

⁹³ Monica OPRIS, *Metodologia evaluării. Abordări teoretice și investigative în educația religioasă*, ediția a II-a, 2010, Iași, p. 126.

atractive și convingătoare, pentru ca aceștia să fie convinși de faptul că au în față o alternativă în concordanță cu propriile așteptări⁹⁴. Profesorul de religie poate constitui un liant între cele trei instituții educative, iar cercetările pedagogice dovedesc că prin intermediul Școlii, tânărul poate intra mai ușor și în centrul vieții parohiale⁹⁵, prin implicarea în activități religioase, alături de părinți.

Succesul demersurilor educative religioase se poate amplifica pe măsura respectării de către profesor a unor principii, precum: plasarea Persoanei Mântuitorului în centrul activității didactice, prezența rugăciunii pentru elevi în programul religios personal al profesorului, valorificarea iubirii ca principiu educativ, utilizarea unui dialog formativ cu elevii, îmbinarea blândeții cu severitatea⁹⁶ – atitudine care presupune impunerea autorității didactice, simultan cu valorizarea pozitivului din sufletul fiecărui elev și instaurarea unui climat afectiv cu valențe formative și motivaționale în clasă. „Educatorul creștin este în fapt mărturisorul celui mai mare act de iubire al lui Dumnezeu pentru lume”⁹⁷.

⁹⁴ Conform rezultatelor cercetărilor, unul dintre motivele pentru care elevii nu frecventează foarte des biserica este legat tocmai de dorința lor de a se implica în grupurile din care fac parte, or, conform mărturiei lor, cel mai adesea nu se simt membri ai comunității respective (parohia), mai ales în marile orașe.

⁹⁵ Vasile TIMIȘ, *Misiunea Bisericii și educația*, Ed. Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2004, p. 20.

⁹⁶ Vasile BĂNCILĂ, *Inițierea religioasă a copilului...*, p. 82.

⁹⁷ Vasile RĂDUCĂ, „Exigențele educației creștine a tinerilor”, în: LUCREȚIA VASILESCU (coord.), *Cultură și Religie. Statutul religiei și instrucția școlară ...*, p. 184.

III.3. EVALUAREA ȘCOLARĂ LA RELIGIE ȘI AUTOEVALUAREA – CONDIȚII *SINE QUA NON* ALE PARCURSULUI SPIRITUAL AL ELEVILOR

Dintre temele care se circumscriu domeniului educațional religios, demersul evaluativ se înscrie între aspectele aflate în dezbatere, pe fondul înțelegerii restrictive a evaluării, redusă adeseori la una dintre operațiile acesteia: aprecierea prin notă. Întrebări precum: *Este necesară evaluarea la religie? Ce evaluăm la religie? Cum se realizează evaluarea la religie? (De ce ce, cum, când) notăm la religie?* își găsesc răspunsurile atât în textul biblic și în textele patristice, cât și în rezultatele cercetărilor teoretice și aplicative realizate în ultimii ani.

În mod evident, viața omului se constituie dintr-o multitudine de acțiuni care au drept scop formarea personalității. Atunci când acestea se înscriu în sfera acțiunilor moral-religioase, omul intră într-o dinamică a vieții autentic creștine, ce include în mod necesar evaluări permanente, astfel că progresul spiritual personal nu poate fi conceput în afara demersurilor evaluative și autoevaluative.

Din Sfânta Scriptură aflăm că un creștin este evaluat de Dumnezeu, de semenii și de propria conștiință. Cel mai important text care Îl relevă pe Domnul Iisus Hristos drept judecător se referă la Judecata de Apoi. Spre deosebire de evaluările școlare care, în majoritatea situațiilor, sunt precedate doar de precizarea conținutului de evaluat, textul Evangheliei după Matei 25, 31-46 prezintă aspectele supuse evaluării: manifestările de iubire în relație cu semenii. Evaluarea *cu întrebările dinainte știute* este expresia iubirii Creatorului față de oameni și dovada dorinței de a fi în veșnicie cu cei pe care i-a creat din iubire, pentru iubire.

În pilda samarineanului milostiv identificăm evaluarea orală⁹⁸, prin întrebările puse de Mântuitorul învățătorului de Lege: „Ce

⁹⁸ Dintre metodele de evaluare, în textul biblic cel mai des utilizate sunt verificarea orală, observarea, autoevaluarea.

este scris în Lege? Cum citești?” (*Luca* 10, 26) și, pornind de la răspunsul primit, punerea învățătorului de Lege în situația de evaluare a comportamentului celor care l-au văzut pe omul lăsat abia viu la marginea drumului: „Care dintre acești trei ți se pare că a fost aproapele celui căzut între tâlhari?” (*Luca* 10, 36).

Lectura acestei pilde relevă însă și alte aspecte, cel mai important fiind legat de atitudinea pe care un educator trebuie să o aibă după momentul evaluării. Mântuitorul nu doar apreciază pozițional corectitudinea răspunsurilor primite, ci face un pas mai departe: îi oferă învățătorului de Lege certitudinea că drumul ales îl poate duce spre viața veșnică – „Drept ai răspuns; fă aceasta și vei trăi” (*Luca* 10, 28), respectiv: „Mergi și fă și tu asemenea” (*Luca* 10, 37). Răspunsul primit de învățătorul de Lege s-a transformat în factor motivant și formator pentru parcursul spiritual al acestuia. Totodată, acest text biblic este dovada că evaluarea poate deveni factor de optimizare a vieții religioase.

Pe baza revelației divine, putem afirma că Dumnezeu i-a dăruit omului două „mecanisme” evaluative care să-l pregătească și să-l ajute spre un „răspuns bun la înfricoșătoarea judecată”⁹⁹: evaluarea făcută de semeni și autoevaluarea, făcută de propria conștiință, cu rol de feed-back continuu, ale căror rezultate se cer valorificate continuu, prin reconsiderarea propriilor valori și atitudini¹⁰⁰.

La religie autoevaluarea primește conotații cu totul aparte, fie că aceasta are în vedere aspecte din domeniul cognitiv, fie din domeniile afectiv sau volitiv. Dacă autoevaluarea pe aspectele cognitive este mai accesibilă elevilor, iar pentru profesor este mai ușor de controlat nivelul formării acestei competențe, punerea elevilor în situații de autoevaluare pe aspecte din domeniile afectiv și volitiv

⁹⁹ Text din „Ectenia cererilor”, *Liturghier*, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1995, p. 159.

¹⁰⁰ M. OPRİȘ, *Metodologia evaluării. Abordări teoretice și investigative în educația religioasă...*, pp. 22-25.

(motivații, interese, opinii, atitudini, comportamente, conduite etc.) necesită din partea educatorului o adevărată artă pedagogică¹⁰¹. Sprijinită de trăirea credinței și de Spovedanie, care are și un rol inițiativ pentru învățăcei, autoevaluarea îl conduce pe elev spre a-și realiza „o radiografiere obiectivă a stării lui duhovnicești, a sensului existenței sale, a relației cu Dumnezeu, cu părinții și cu semenii, a menirii lui în cadrul Bisericii și al societății”¹⁰², dat fiind faptul că „urcușul sufletului nu apare niciodată ca o ascensiune solitară”¹⁰³.

Părintele Constantin Necula propune educatorului creștin un parcurs de inițiere a copiilor/elevilor întru „viața în Hristos”, sub forma unor întâlniri în care aceștia să învețe „modul de a fi în Hristos și în Biserică”, cu scopul de a deveni mărturisitori și „mărtori la minunea Spovedaniei”¹⁰⁴.

Început în copilărie, procesul formării deprinderii de autoevaluare a gândurilor, a cuvintelor, a faptelor primește în timp statutul de obișnuință¹⁰⁵. Procesul amintit nu reprezintă doar o etapă de analiză a conștiinței morale, ci și de educare a acesteia, ca etapă premergătoare Spovedaniei: „Seara, când suntem singuri și în liniște, atunci să ne judecăm pe noi înșine, pentru ca prin aceasta să facem pe Dumnezeu milostiv către noi. Căci precum focul repede mistuie și stârpește spinii, așa de ușor sufletul stârpește păcatele sale, când cu osârdie se gândește la dânsule”¹⁰⁶.

¹⁰¹ M. OPRIȘ, *Metodologia evaluării. Abordări teoretice și investigative în educația religioasă...*, pp. 72-73.

¹⁰² Vasile TIMIȘ, *Evaluarea. Factor de reglare și optimizare a educației religioase*, Ed. Renașterea, Cluj-Napoca, 2003, p. 16.

¹⁰³ Gavril TRIFA, *Ortodoxie și Occident*, Ed. Eubeea, Timișoara, 2009, p. 199.

¹⁰⁴ Constantin NECULA, *Împreună spre întâia Spovedanie*, Ed. Agnos, Sibiu, 2006, p. 7.

¹⁰⁵ Din punct de vedere pedagogic, obișnuința implică existența unui impuls interior, a unei trebuințe care determină, în cazul nostru, analiza conștiinței.

¹⁰⁶ Sfântul IOAN GURĂ DE AUR, *Omilii la Postul Mare*, versiune românească îmbunătățită, pornind de la ediția tradusă și îngrijită de episcopul Melchisedec al Romanului, Ed. Anastasia, București, 1997, p. 61.

Deși în actuala programă școlară de religie formarea competenței de autoevaluare nu reprezintă o competență specifică la niciuna din clase, aceasta rămâne o constantă a activității didactice, deoarece „obiectivul prioritar al evaluării la disciplina religie rezidă în punerea elevilor în situația de autoevaluare”¹⁰⁷.

În ceea ce privește obiectul evaluării la religie, acesta este constituit din: cunoștințe, atitudini, deprinderi, conduite, comportamente care pot fi măsurate și apreciate de evaluator din punct de vedere cantitativ (cunoștințele), respectiv calitativ (celelalte rezultate școlare precizate), pe baza unor criterii prestabilite. Dacă vorbim despre evaluarea școlară a credinței, ne pronunțăm categoric împotriva unui astfel de demers, ce nu este propriu activității didactice pe care o desfășoară profesorul de religie.

În continuare, prezentăm pe scurt cele mai reprezentative dintre datele cercetărilor realizate, din analiza răspunsurilor elevilor la chestionarele administrate¹⁰⁸, pe aspecte legate de evaluare, precum:

- obiectul evaluării: procentul mare de elevi (72,21%) care susțin evaluarea comportamentului religios-moral (aprecierea se poate realiza și proporțional, nu neapărat prin calificative sau note) demonstrează că elevii își asumă finalitățile acestei discipline de învățământ;

- modul de realizare a evaluării preferat de elevi: 62,57% se pronunță în favoarea metodelor moderne de evaluare¹⁰⁹, mult mai aproape de structura epistemologică a religiei;

- implicarea elevilor în autonotare: un procent mic dintre elevi se autonotează corect (11,69%), cele mai importante cauze fiind

¹⁰⁷ Constantin CUCOȘ, *Educația religioasă...*, p. 245.

¹⁰⁸ M. OPRÎȘ, *Metodologia evaluării. Abordări teoretice și investigative în educația religioasă...*, pp. 91-255.

¹⁰⁹ În unele lucrări, sunt numite metode complementare sau alternative de evaluare; Mihaela PANOSCHI (coord.), *Ghid de evaluare. Religie*, Serviciul Național de Evaluare și Examinare, Ed. Aramis, București, 2001.

lipsa comunicării de către profesor a baremului de corectare, a criteriilor de evaluare și inconsecvența profesorilor în notare;

- notarea la religie: 78,07% dintre elevi se pronunță în favoarea notării la religie, funcțiile educativă, respectiv cea motivațională a notei fiind cel mai des identificate în argumentele aduse de aceștia în susținerea răspunsului dat; motivațiile celor 21,93% dintre elevii care se pronunță împotriva notării au în vedere deficiențele de notare ale profesorilor lor de religie, aprecierea prin notă a comportamentului aflat în dezacord cu preceptele moralei creștine etc.;

- valoarea notelor la religie: în general, notele la religie sunt comparabile cu notele obținute la disciplinele de învățământ apropiate epistemologic, însă se înscriu în tendința actuală de mărire a notelor, generată și de faptul că media generală constituie adesea criteriul principal pentru admiterea în cicluri/forme superioare de învățământ.

Principalele limite și, totodată, dificultăți în cazul evaluării școlare la religie țin în special de două aspecte. Primul dintre acestea are în vedere faptul că perioada școlarității coincide din punct de vedere psihologic cu cea a cultivării conștiinței morale, perioadă marcată de un dinamism interior permanent. Este aproape imposibil de perceput limita dintre stadiul de cunoștințe și cel de acceptare și interiorizare a valorilor promovate de creștinism, care să determine, în final, un anumit comportament moral/religios, în special pe fondul lipsei unor instrumente de evaluare specifice, pe aspectele afectiv și volitiv ale personalității: „una dintre dificultăți, identificată la nivelul efectelor, ar fi tocmai insuficiența indicatorilor prin care putem discerne între ceea ce înseamnă mimarea moralității prin simple expresii comportamentale și adevărata moralitate, substanțială, a faptului moral”¹¹⁰.

¹¹⁰ Viorel IOSIFESCU, *Duplicitate și educație morală*, Ed. Aramis, București, 2004, p. 19.

Dezvoltarea la profesori a conștiinței că prin toate demersurile educative întreprinse – inclusiv prin modul în care se realizează evaluarea – elevul poate fi condus spre cunoașterea valorilor religioase va genera la aceștia înțelegerea că progresul spiritual nu poate să existe în afara evaluării, în general, și a autoevaluării, în particular.

III.4. INSPECȚIA ȘCOLARĂ LA RELIGIE, EVALUARE ȘI DEZVOLTARE PROFESIONALĂ

În învățământul modern inspecția școlară a încetat să mai constituie strict un moment de evaluare a activității profesorilor, pe aspecte didactice, școlare și extrașcolare. Ritmul schimbărilor din societate și, în consecință, din educație, dau altă orientare inspecției realizate la orele de religie, spre asumarea unei noi paradigme, orientată spre extinderea și diversificarea obiectivelor, în vederea sprijinirii cadrului didactic pentru o cât mai eficientă valorificare a propriilor potențialități pedagogice, în condițiile concrete impuse de specificul școlii și al comunității în care acesta își desfășoară activitatea.

Prezentăm în continuare un set de repere pentru o reconsiderare a inspecției școlare la disciplina religie, privind câteva aspecte esențiale ale activității profesorului de religie:

a. *Cunoașterea conținuturilor disciplinei religie și a documentelor curriculare și școlare:*

- stăpânește conceptele fundamentale teologice și pedagogice și dovedește capacitatea de a le utiliza în vederea valorificării potențialului formativ-educativ al disciplinei (incluse în conținuturile specifice în programele școlare etc.);
- utilizează cunoștințele științifice pentru proiectarea activității didactice în raport cu finalitățile prezentate în documentele școlare oficiale (concretizată în elaborarea proiectelor didactice).

b. *Predarea-învățarea religiei:*

- propune situații de învățare diverse (utilizează cele mai adecvate metode de predare-învățare, face legătura între cunoștințele predate și aplicarea lor în practică, îmbină activitățile desfășurate în școală cu cele desfășurate în spațiul extrașcolar, inclusiv în cel eclesial);

- organizează eficient clasa, îmbinând activitatea individuală cu lucrul în grup (respectă particularitățile individuale ale elevilor și ale grupului, adaptează desfășurarea secvențelor didactice la condițiile noi, ivite pe parcursul activității, manifestă flexibilitate în articularea etapelor lecției, respectă în mod flexibil secvențele didactice proiectate etc.);

- concepe și utilizează materiale și auxiliare didactice adecvate (manuale, fișe de lucru, planșe etc.);

- oferă elevilor mecanisme de învățare specifice (îi învață să învețe la religie și să identifice modalități proprii de a pune în practică în plan personal, dar și în relațiile cu cei din jur, noțiunile studiate);

- asigură sprijin în învățare tuturor elevilor (adaptează utilizarea metodelor de predare-învățare și a strategiilor didactice, asigurând șanse egale de învățare pentru toți elevii, diferențiază și individualizează demersul educativ în raport cu aptitudinile acestora, combate discriminarea și încurajează toleranța, pe baza iubirii creștine).

c. *Evaluarea:*

- selectează și utilizează în structuri didactice flexibile metodele și strategiile de evaluare (îmbină metodele tradiționale de evaluare cu cele moderne, respectă criteriile de elaborare a instrumentelor de evaluare, precizează cerințele și criteriile de evaluare, asigură realizarea feed-back-ului);

- îi implică pe elevi în autoevaluare și în autoevaluarea comportamentului, apreciază progresele realizate de către aceștia.

d. *Formarea unor atitudini și comportamente la elevi:*

- facilitează realizarea unor punți de legătură între ceea ce știu elevii, ceea ce pot face și ceea ce sunt în stare să învețe, astfel încât aceștia să înțeleagă oportunitățile pe care le oferă cunoașterea domeniului religiei;

- creează elevilor oportunități de a lua decizii și de a manifesta autonomie în gândire (favorizează comunicarea cu elevii, stimulează interesul pentru identificarea și valorificarea legăturilor religiei cu alte discipline și cu viața cotidiană).

e. *Legătura profesorului cu comunitatea:*

- colaborează cu familia în urmărirea și îmbunătățirea rezultatelor elevilor (cunoaște mediul social din care provin elevii, colaborează în plan educativ cu familia, implică familia în activitățile desfășurate);

- colaborează cu preotul paroh în realizarea de activități comune (participă la Sfânta Liturghie, se implică în viața parohiei);

- antrenează comunitatea locală în sprijinirea unor activități școlare și extrașcolare (serbări, concursuri, sesiuni de comunicări etc.).

f. *Profilul profesional general al profesorului de religie:*

- este preocupat de propria dezvoltare profesională (participă la cursuri de formare, cercuri pedagogice, consfătuiri etc.);

- are un comportament care îl recomandă drept model de comportament religios-moral pentru elevi (limbaj adecvat, ținută decentă etc.);

- este capabil să-și analizeze activitatea și să învețe din propria experiență (vizează aprofundarea cunoștințelor de specialitate, caută să-și extindă repertoriul de strategii didactice, examinează critic propria prestație).

III.5. NEVOIA UNEI PERMANENTE OPTIMIZĂRI A ACTIVITĂȚII DIDACTICE LA ORA DE RELIGIE

Punerea în chestiune a disciplinei religie în contextul dezbaterilor publice pe baza proiectelor de legi ale educației din ultimii ani s-a făcut și ca urmare a sesizării unor deficiențe în activitatea desfășurată de unii profesori de religie, determinată fie de carențele din formarea inițială, fie de imposibilitatea acestora de a depăși limitele dovedite de actualele programe școlare la această disciplină de învățământ și, implicit, ale manualelor școlare¹¹¹.

În propunerea unor soluții privind optimizarea activității desfășurate la religie ne fundamentăm demersul pe cercetările realizate atât de cercetători de la Institutul de Științe ale Educației (amintite deja în lucrarea de față), cât și de cadre didactice din învățământul universitar (specialiști în științele educației și în teologie) și din cel preuniversitar (în special profesori de religie)¹¹².

Rezultatele cercetărilor întreprinse conduc spre necesitatea unei abordări complexe a situației, care să contribuie atât la îmbunătățirea activității didactice, cât și la o mai bună imagine a disciplinei religie în rândul profesorilor de alte specialități și în cadrul societății civile, în concordanță cu potențialul formativ-educativ al acestei discipline de învățământ. Direcțiile de acțiune prezentate mai jos presupun implicarea mai multor factori de decizie, de la nivelul Școlii și al Bisericii, deopotrivă:

¹¹¹ D. OPRIS, M. OPRIS, „Spre o educație religioasă ancorată în realitățile începutului de mileniu III”, în: Lucreția VASILESCU (coord.), *Cultură și religie. Statutul religiei și instrucția școlară ...*, pp. 47-55.

¹¹² A se vedea lucrările care prezintă cercetările pedagogice în domeniul educației religioase, prezentate în *Bibliografie*.

III.5.1. Documentele curriculare

În cercetarea realizată de cercetătorii de la I.S.E., „prioritățile semnalate de profesorii de religie pentru ameliorarea educației religioase vizează curriculumul și manualele sau alte materiale suport”¹¹³. O nouă programă de religie se impune a fi realizată pe coordonate care să facă mult mai facilă atingerea finalităților formativ-educative ale educației religioase, nu doar a celor din plan informativ, prin:

- realizarea unui parcurs care să asigure condițiile pentru respectarea principiilor hristocentric și eclesiocentric, specifice educației religioase;
- depășirea cadrului domeniilor teologiei – concretizat în programele actuale de transferul conținuturilor învățării disciplinelor studiate în școlile teologice la disciplina religie – în favoarea unui parcurs inductiv, care să-l conducă pe copil sau pe tânăr pe drumul de la cunoașterea propriei identități, în contextul grupurilor din care face parte, până la devenirea sa ca persoană morală și religioasă¹¹⁴;
- flexibilitate privind adaptarea conținuturilor învățării la nivelul de dezvoltare concretă și la interesele elevilor;
- predominanța temelor de tip formativ;
- asigurarea condițiilor pentru prezentarea conținuturilor învățării în relație cu viața cotidiană, cu experiențele de învățare ale copiilor și tinerilor, cu preocupările și specificul mediului din care aceștia provin;
- crearea posibilității de valorificare a textelor/modelelor biblice¹¹⁵ și patristice, în diverse situații de învățare;

¹¹³ A. MIRCEA, *Educația moral-religioasă în România...*, p. 70.

¹¹⁴ Un posibil punct de plecare pentru această programă îl poate constitui documentul *curricular* elaborat pentru copiii români din Occident, care oferă o perspectivă ce valorifică la un nivel superior valențele formativ-educative ale conținuturilor disciplinei religie (L. VASILESCU – coord., *Statutul religiei și instrucția școlară...*, p. 11), apărut în lucrarea: D. OPRÎȘ, M. OPRÎȘ, *Curriculum creștin-ortodox pentru școlile parohiale duminicale*, Ed. Reîntregirea, Alba Iulia, 2010.

¹¹⁵ Cercetările-acțiune întreprinse dovedesc insuficiența cunoaștere și valorificare a textului biblic de către elevi, pe fondul lipsei unei preocupări explicite

- asigurarea condițiilor pentru integrarea noilor cunoștințe în setul de noțiuni și valori pe care elevul le-a dobândit deja;
- crearea posibilității abordării interdisciplinare a conținuturilor învățării, astfel încât elevii să conștientizeze caracterul integrator al Religiei;
- conectarea studiului religiei la realitățile generate de dificultatea devenirii religioase, în lumea contemporană;
- realizarea de manuale pe baza acestei programe, care să fie evaluate de o comisie de experți la nivelul Patriarhiei Române, alcătuită din teologi, pedagogi, psihologi, lingviști, care să asigure o evaluare a fiecărui manual din perspective multiple, pe baza unui set unitar de criterii de evaluare, în conformitate cu rezultatele cercetărilor privind evaluarea curriculară a ofertelor de manuale¹¹⁶;
- alegerea și pregătirea unui grup de profesori de religie pentru calitatea de evaluatori de manuale, din rândul cărora să fie apoi selectați evaluatorii pentru activitatea desfășurată la nivelul Ministerului Educației.

Se impune deci o programă școlară de religie materializată ulterior în manuale de religie prin care „să dăm la o parte scolastica seacă, lipsită de viață, pentru a scoate la lumină credința vie, clocotindă, fierbinte și în același timp cea care ne întregește sufletește”¹¹⁷.

și constante a profesorilor de religie, în acest sens (D. OPRÎȘ, *Ipostaze ale utilizării textului biblic în educația religioasă. Teorie, aplicații, cercetare*, ediția a II-a, Ed. Sfântul Mina, Iași, 2010, pp. 74-248).

¹¹⁶ De exemplu, cercetarea realizată de lect. univ. dr. Antoaneta-Firuța TACEA, expert în Curriculum, în cadrul tezei de doctorat *Evaluarea curriculară. Modele alternative de evaluare*, Universitatea București, 2008, care prezintă și rezultatele metaevaluării întreprinse (evaluarea rapoartelor de evaluare a manualelor școlare alternative, în cadrul licitațiilor M007 și P002, a rezultatelor aplicării instrumentelor de evaluare a manualelor etc.).

¹¹⁷ † DANIEL, *Dăruire și dăinuire...*, p. 354.

III.5.2. *Formarea inițială a profesorilor de religie*

- armonizarea curriculumului universitar cu cel de la disciplina religie, astfel încât să se asigure o formare inițială pe toate conținuturile învățării prevăzute de acesta din urmă;

- revizuirea ofertei de formare inițială a profesorilor de religie, în vederea ameliorării pregătirii psiho-pedagogice a acestora, suplimentar față de pregătirea din cadrul modulului psihopedagogic, dat fiind demersul extrem de complex pe care îl presupune realizarea educației religioase în școală și în biserică, în special în contextul oferit de inițierea de programe catehetice în cadrul Patriarhiei Române.

În condițiile obligativității masteratului educațional pentru cei care vor urma profesia didactică (dar și pentru viitorii preoți care doresc specializarea în domeniul educațional), se impune ca organizarea acestuia în cadrul facultăților de teologie să ofere absolvenților competențe precum:

- proiectarea și realizarea de activități educative, care să valorifice repererele axiologice ale educației religioase în școală și în afara acesteia;

- elaborarea de programe școlare de religie și de curriculum-uri de cateheză pentru diferite categorii de vârstă/sociale;

- organizarea activităților educative/didactice religioase, în manieră interdisciplinară;

- elaborarea de instrumente de evaluare;

- evaluarea manualelor școlare și a auxiliarelor didactice;

- organizarea și desfășurarea de cercetări pedagogice;

- monitorizarea studenților în practica pedagogică și a profesorilor debutanți;

- organizarea și desfășurarea inspecției școlare.

III.5.3. *Formarea continuă a profesorilor de religie*

- proiectarea unui sistem eficient de formare continuă a inspectorilor și a profesorilor de religie, pe aspectele problematice (strategiile de predare-învățare, metodele de evaluare, lucrul cu grupuri diversificate din punct de vedere religios, realizarea de activități extracurriculare și extrașcolare, prevenirea infectării cu HIV/SIDA, a violenței, a traficului de ființe umane etc.);

- asigurarea formării continue în cadrul pregătirii pentru examenele de definitivat și gradul didactic II, în concordanță cu conținuturile noii programe de religie, astfel încât aceste forme de perfecționare să își dovedească într-adevăr eficiența și în plan aplicativ;

- realizarea de programe de formare pe aspecte privind cercetarea pedagogică în domeniul educației religioase, dată fiind obligativitatea prezentării rezultatelor unor demersuri investigative în cadrul lucrărilor metodico-științifice elaborate în vederea obținerii gradului I în învățământ;

- realizarea unor programe de formare continuă pentru toți preoții care predau religia sau sunt implicați în proiectul catehetic „Hristos împărtășit copiilor”.

De asemenea, se impune o mai bună mediatizare a rezultatelor cercetărilor realizate până în prezent, a lucrărilor din domeniul teologic și al pedagogiei religioase, a conferințelor, a simpoziunilor organizate de profesorii de religie, a ofertelor de formare continuă, dar și a modelelor de succes, atât la nivel social, prin mass-media bisericească, cât și la nivel școlar, prin intermediul unei baze de date cu toți profesorii de religie din țară, prin rețeaua Internet.

În loc de concluzii... din roadele orei de religie

În orele de religie, elevii dintr-o clasă se rugau împreună cu profesoara lor. Făceau acest lucru nu doar pentru ei, ci și pentru semenii de-ai lor: colegi, părinți, prieteni, profesori etc. Într-una din zile, copiii au aflat că soțul profesoarei lor de engleză este grav bolnav. Pe lângă rugăciunea rostită la oră, în clasă, la sfârșitul programului școlar ei au mers să se roage și la biserică pentru însănătoșirea acestuia. Au făcut acest lucru din proprie inițiativă și fără a spune nimănui, de dragul profesoarei pe care o iubeau foarte mult. Întâmplător (sau nu), la întoarcere, s-au întâlnit chiar cu profesoara lor, care i-a întrebat unde au fost. Rostirea adevărului a scos la lumină unul dintre rezultatele orelor de religie.

Câte astfel sau altfel de roade nu rămân, oare, în tăcere?!...

BIBLIOGRAFIE

• *Biblia sau Sfânta Scriptură*, tipărită cu binecuvântarea Preafericitului Părinte Patriarh Daniel, cu aprobarea Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2008.

• *Actele martirice*, trad. Ioan Rămureanu, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1997.

• Albulescu Ion, *Istoria gândirii și practicii pedagogice românești*, Ed. Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca, 2005.

• † Antonie Plămădeală, *Dascăli de cuget și simțire românească*, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1981.

• Arhimandritul Heruvim, *Ioachim de la Schitul Sfânta Ana*, Ed. Agapis, București, 2001.

• Baricco Alessandro, *Barbarii-Eseu despre mutație*, Ed. Humanitas, București, 2009.

• Bădulescu Laviniu Aurelian, *Pentru Dumnezeu și neam. 290 de ani de la Martiriul Sfinților Brâncoveni*, Ed. Agora, Craiova, 2004.

• Băncilă Vasile, *Inițierea religioasă a copilului*, Ed. Anastasia, București, 1996.

• Bolocan Carmen-Maria, *Catehetica și Didactica Religiei*, Ed. Sfântul Mina, Iași, 2008.

• Brague Remi, *Prefață* la cartea lui Joseph Weiler, trad. în limba franceză, *L'Europe chrétienne*, Cerf, Collection Humanités, Paris, 2007.

• Bunescu Gheorghe, *Școala și valorile morale*, Ed. Didactică și Pedagogică R.A., București, 1998.

• Călugăr Dumitru, *Catehetica*, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1984.

-
- Chilea Sebastian, *Etică și estetică*, Ed. Mitropoliei Olteniei, Craiova, 2007.
 - Coman Constantin, *Ortodoxia sub presiunea istoriei*, Ed. Bizantină, București, 1995.
 - Comenius Jan Amos, *Didactica magna*, trad. Iosif Antohi, Ed. Didactică și Pedagogică, București, 1970.
 - Crețu Vasile, „Religia în spațiul public european”, în: Lucreția Vasilescu (coord.) *Cultură și religie. Statutul religiei și instrucția școlară*, Ed. Universității din București, București, 2009.
 - Cucuș Constantin, *Educația religioasă. Repere teoretice și metode*, Ed. Polirom, Iași, 1999.
 - Cucuș Constantin, *Educația. Dimensiuni culturale și interculturale*, Ed. Polirom, Iași, 2000.
 - Cucuș Constantin, *Pedagogie*, Ed. Polirom, Iași, 1996.
 - † Daniel, *Dăruire și dăinuire. Raze și chipuri de lumină din istoria și spiritualitatea românilor*, ediția a II-, revăzută și completată, Ed. Trinitas, Iași, 2005.
 - † Daniel, *Teologie și spiritualitate*, Ed. Basilica, București, 2009.
 - Debesse Maurice, *Etapele educației*, trad. Magdalena Chelsoi, Ed. Didactică și Pedagogică, București, 1981.
 - Fericitul Augustin, *Confessiones (Mărturisiri)*, trad. Nicolae Barbu, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1994.
 - Galeriu Constantin, *Jertfă și răscumpărare*, Ed. Harisma, București, 1991.
 - Galeriu Constantin, *Ora de religie în trecut și astăzi*, în: „Îndrumări metodologice și didactice pentru predarea religiei în școală”, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1990.
 - Garrido J.L.G., *Fundamente ale educației comparate*, Ed. Didactică și Pedagogică, București, 1995.
 - Gherasim Alexandru-Gabriel, „Învățământul realizat de cultele religioase din România”, în *Studii Teologice*, serie nouă, III, nr. 4, octombrie-decembrie, 2007.

-
- Gordon Vasile, *Biserica și Școala. Analize omiletice, catehetice și pastorale*, Editura Christiana, București, 2003.
 - Horga Irina, *Dimensiuni curriculare ale educației religioase*, teză de doctorat, Universitatea București, Facultatea de Psihologie și Științele Educației, 2007.
 - Horga Irina, „Educația religioasă în curriculum-ul școlar. Modele și tendințe”, în: *Educația 21*, nr. 2, Cluj-Napoca, 2005.
 - Horga Irina, „Educația religioasă în școală – abordări și tendințe europene” în: *Învățământul religios și teologic în România*, Ed. Techno Media, Sibiu, 2006.
 - Horga Irina, „Educația religioasă în școala românească – rezultatele unei cercetări”, în: Dorin Opreș (coord.), *Coordonate ale cercetării pedagogice în domeniul educației religioase*, Ed. Reîntregirea, Alba-Iulia, 2009.
 - Ionescu Miron (coord.), *Preocupări actuale în științele educației*, Ed. Eikon, Cluj-Napoca, 2005.
 - Iosifescu Viorel, *Duplicitate și educație morală*, Ed. Aramis, București, 2004.
 - *Învățăturile lui Neagoie Basarab către fiul său Theodosie*, transcrierea și traducerea fragmentelor de acad. Gheorghe Mihăilă, Ed. Eparhiei Argeșului și Muscelului, Curtea de Argeș, 2009.
 - Joița Elena, *Pedagogia. Știința integrativă a educației*, Ed. Polirom, Iași, 1999.
 - *** *Liturghier*, București, Ed. Institutului Biblic și de Misiune a Bisericii Ortodoxe Române, 1995.
 - Mircea Adrian, „Educația moral-religioasă în România. Rezultatele unei cercetări naționale”, în: Monica Opreș (coord.), *Demersuri investigative în educația religioasă*, Ed. Reîntregirea, Alba-Iulia, 2010.
 - Moesiodax Iosif, *Tratat despre educația copiilor sau Pedagogia*, trad. Alexe Horhoianu, Ed. Didactică și Pedagogică, București, 1974.
 - Moroianu-Zlătescu I., Marinache E., Șerbănescu R., Demetrescu R., Oancea, I. (coord.), *Principalele instrumente internaționale privind*

drepturile omului la care România este parte, vol. I, *Instrumente universale*, Institutul Român pentru Drepturile Omului, București, 1997.

• Necula Constantin, *Ascultă Israel... Activitatea învățătoarească a Profeților în Vechiul Testament*, Ed. Tehnopress, Iași, 2004.

• Necula Constantin, *Împreună spre înțâia Spovedanie*, Ed. Agnos, Sibiu, 2006.

• Opreș Dorin (coord.), *Coordonate ale cercetării pedagogice în domeniul educației religioase*, Ed. Reîntregirea, Alba-Iulia, 2009.

• Opreș Dorin, *Dimensiuni creștine ale pedagogiei moderne*, ediția a II-a, Ed. Sfântul Mina, Iași, 2010.

• Opreș Dorin, *Ipostaze ale utilizării textului biblic în educația religioasă. Teorie, aplicații, cercetare*, ediția a II-a, Ed. Sfântul Mina, Iași, 2010.

• Opreș Dorin, Opreș, Monica, *Metode active de predare-învățare. Modele și aplicații la religie*, Ed. Sfântul Mina, Iași, 2006.

• Dorin Opreș, Monica Opreș, *Curriculum creștin-ortodox pentru școlile parohiale duminicale*, Ed. Reîntregirea, Alba-Iulia, 2010.

• Opreș Monica (coord.), *Demersuri investigative în educația religioasă*, Ed. Reîntregirea, Alba-Iulia, 2010.

• Opreș Monica, *Metodologia evaluării. Abordări teoretice și investigative în educația religioasă*, ediția a II-a, Iași, 2010.

• Paleologu Alexandru, *Moștenirea creștină a Europei*, Ed. Eikon, Cluj-Napoca, 2003.

• Panoschi Mihaela (coord.), *Ghid de evaluare. Religie*, Serviciul Național de Evaluare și Examinare, Ed. Aramis, București, 2001.

• Păcurariu Mircea, *Două sute de ani de învățământ teologic la Sibiu, 1786-1986*, Sibiu, Ed. Arhidiecezana, 1987.

• Păcurariu Mircea, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române, pentru Institutetele Teologice*, vol. 1-3, ediția a II-a, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1992-1994.

• Păun Mihaela-Valentina, Dan, Ioan-Mihail, *Drogurile nu sunt o alternativă. Cercetare sociologică privind consumul de droguri în rândul liceenilor din județul Alba*, Ed. Reîntregirea, Alba Iulia, 2009.

-
- Răducă Vasile, „Exigențele educației creștine a tinerilor”, în Lucreția Vasilescu (coord.), *Cultură și Religie. Statutul religiei și instrucția școlară*, București, Ed. Universității din București, 2009.
 - Rămureanu Ioan, Șesan, Milan, Bodogae, Teodor, *Istoria Bisericească Universală*, vol. I, ediția a III-a, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1987.
 - Salade Dumitru, *Dimensiuni ale educației*, Ed. Didactică și Pedagogică, București, 1998.
 - Schreiner Peter, „Overview of religious education in Europe”, în: *Committed to Europe's Future. Contribution from Education and Religions Education*, Munster, Coordinating Group for Religious Education in Europe, 2002.
 - Sfântul Grigorie de Nyssa, *Scrieri*, partea întâi, trad. D. Stăniloae și I. Buga, Colecția *Părinți și Scriitori Bisericești*, vol. 29, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1982.
 - Sfântul Grigorie de Nyssa, *Scrieri*, partea a II-a, trad. Teodor Bodogae, Colecția *Părinți și Scriitori Bisericești*, vol. 30, București, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1998.
 - Sfântul Ioan Gură de Aur, *Omilii la Postul Mare*, versiune românească îmbunătățită, pornind de la ediția tradusă și îngrijită de episcopul Melchisedec al Romanului, Ed. Anastasia, București, 1997.
 - Sfântul Ioan Gură de Aur, „Cuvânt despre cum se cade să își crească părinții copiii”, în: Maica Magdalena, *Sfaturi pentru o educație ortodoxă a copiilor de azi*, Ed. Deisis, Sibiu, 2000.
 - Spieler Willy, „Religionsunterricht an öffentlichen Schulen – ein Beitrag zur Integration”, în: *Tangram. Bulletin de la Commission federale contre le racisme*, nr. 14, 2003.
 - Stanciu I. Gh., *Istoria pedagogiei. Manual pentru clasa a XII-a școli normale*, Ed. Didactică și Pedagogică R.A., București, 1997.
 - Șebu Sebastian, Opriș, Monica, Opriș, Dorin, *Metodica predării religiei*, Ed. Reîntregirea, Alba-Iulia, 2000.
 - Tacea Antoaneta-Firuța, *Evaluarea curriculară. Modele alternative de evaluare*, Universitatea București, 2008.

- Timiș Vasile, *Evaluarea, factor de reglare și optimizare a educației religioase*, Ed. Renașterea, Cluj-Napoca, 2003.
- Timiș Vasile, *Misiunea Bisericii și educația*, Ed. Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2004.
- Trifa Gavril, *Ortodoxie și Occident*, Ed. Eubeea, Timișoara, 2009.
- Țuțea, Petre, *321 de vorbe memorabile*, Ed. Humanitas, București, 1993.
- Vianu Tudor, *Filozofia culturii și teoria valorilor*, Ed. Nemira, București, 1998.
- Weigel George, „Europe's Problem-and Ours”, în: *First Things* 140 (February 2004).
- Weiler Joseph, *Un' Europa cristiana. Un saggio esplorativo*, prefazione de Augusto Barbera, Biblioteca Universale Rizzoli, 2003.
- *** *7 dimineți cu părintele Stăniloae*, convorbiri realizate de Sorin Dumitrescu, editor Răzvan Bucuroiu, Ed. Anastasia, București, f.a.

CUPRINS

Cuvânt înainte

† DANIEL, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române 5

I. EDUCAȚIA RELIGIOASĂ ÎN SOCIETATEA CONTEMPORANĂ

I.1. <i>Coordonate creștine ale culturii europene</i>	9
I.2. <i>Legea românească – credința în Dumnezeu și dragostea de neam</i>	17
I.3. <i>Educația religioasă – dimensiune a educației integrale</i>	23
I.4. <i>Valori și particularități ale educației religioase</i>	27

II. RELIGIA – DISCIPLINĂ DE ÎNVĂȚĂMÂNT

II.1. <i>Disciplina religie – reper esențial în efortul omului înspre regăsirea de sine</i>	32
II.2. <i>Educația religioasă în sistemele de învățământ din Europa</i>	36
II.3. <i>Religia în școala românească de azi</i>	39
II.3.1. <i>Argumente pentru prezența orei de religie în școală</i>	39
II.3.2. <i>Etape în definirea statutului disciplinei religie, după 1989. Documente legislative și demersuri ale Patriarhiei Române</i>	43
II.3.3. <i>Așteptările familiei, ale școlii și ale societății față de educația religioasă în învățământul românesc. Rezultatele unor cercetări</i>	49

III. ACTUALITATE ȘI PERSPECTIVE ÎN REALIZAREA EDUCAȚIEI RELIGIOASE ÎN ȘCOALA ROMÂNEASCĂ

III.1. <i>Programele școlare și manualele de religie – documente fundamentale în realizarea unei educații eficiente</i>	53
III.1.1. <i>Programele școlare la disciplina religie</i>	53
III.1.2. <i>Manualele școlare de religie</i>	56

III.2. <i>Transmiterea și primirea învățaturii revelate, a credinței ca centru de lumină al vieții</i>	58
III.3. <i>Evaluarea școlară la religie și autoevaluarea – condiții „sine qua non” ale parcursului spiritual al elevilor</i>	63
III.4. <i>Inspecția școlară la religie, evaluare și dezvoltare profesională</i>	68
III.5. <i>Nevoia unei permanente optimizări a activității didactice la ora de religie</i>	71
III.5.1. <i>Documentele curriculare</i>	72
III.5.2. <i>Formarea inițială a profesorilor de religie</i>	74
III.5.3. <i>Formarea continuă a profesorilor de religie</i>	75
<i>Bibliografie</i>	77

**TIPOGRAFIA INSTITUTULUI BIBLIC
ȘI DE MISIUNE ORTODOXĂ**

Intrarea Miron Cristea, nr. 6; 040162, București
telefon 021 406.71.93; 406.71.94; fax 021 300.05.53
e-mail: eibmbor@rdslink.ro
tipogr.inst.biblic@rdslink.ro
magazin@editurapatriarhiei.ro
www.editurapatriarhiei.ro

Lucrarea de față reprezintă un document metodic și curricular prețios pentru profesorii de religie, pentru inspectorii sau decidenții din sistemul național de educație. Bine structurat și argumentat, având o conotație constatativă, proiectivă și apologetică, conținutul lucrării se constituie într-un corelat metodic indispensabil pentru proiectarea și desfășurarea activităților de educație religioasă din școală. Chiar dacă există o experiență de predare iar statutul orei de religie este relativ bine precizat în practica școlară, este bine ca prin intermediul acestor luări de poziție să se continue convingător, la nivel didactic-instituțional dar și al conștiinței colective, cu noi argumente privind importanța educației creștine în societatea românească și a valențelor ei formative pe termen lung pentru individ și comunitate.

Prof. dr. Constantin CUCOȘ
Universitatea „Al.I. Cuza” din Iași

